Inventarisatie resultaat behandeling zienswijzen Structuurvisie Ondergrond

Rapportage – 16-11-2018

Rapportage Inventarisatie resultaat behandeling zienswijzen Structuurvisie Ondergrond

16 november 2018

Auteurs:

L.L. Sonneveld MBA

Mr. J.P. Wieldraaijer

Samenvatting:

Deze rapportage geeft inzicht in de belangrijkste 78 opmerkingen en 19 vragen van respondenten over wat er alsnog in de Structuurvisie Ondergrond gewijzigd zou moeten worden op gebied van bescherming van de ondergrond, bescherming van water(kwaliteit), het voorkómen van schadelijke gevolgen mijnbouw, benutting ondergrond, beter borgen invloed lokaal en/of provinciaal bestuur en andere onderwerpen. In Appendix B kunt u de volledige (ruwe) resultaten lezen inclusief grafieken en tabellen.

Dit rapport is op 19 november 2018 via email aangeboden aan de commissie Infrastructuur, Waterstaat en Omgeving van de Eerste Kamer met het verzoek de opmerkingen en vragen in dit rapport te betrekken bij de verdere besluitvorming over de Structuurvisie Ondergrond zodat benutting en bescherming beter in balans komen..

Voor vragen of opmerkingen kunt u via email contact opnemen met Leo Sonneveld leo@gogomo.org.

Inhoud

1. Inleiding 4
2. Opzet van de inventarisatie 5
   a. Enquête 5
   b. Verzending door ministerie I&W 5
3. Belangrijkste opmerkingen en vragen 6
   a. Over bescherming van de ondergrond 6
   b. Over bescherming waterkwaliteit 7
   c. Over voorkomen schadelijke gevolgen mijnbouw 9
   d. Over benutting van de ondergrond 10
   e. Over beter borgen invloed lokaal en/of provinciaal bestuur. 13
   f. Over een ander onderwerp 14

Appendix A. Uitnodigingsbrief I&M 19

Appendix B. Summary data inventarisatie STRONG 20

1. Inleiding

In december 2016 heeft de stichting Good Governance Monitor (GoGoMo) als één van de 169 inzenders een zienswijze STRONG ingediend. In juni 2018 ontvingen wij de nota van beantwoording waaruit bleek dat vrijwel niets van de input was meegenomen. Aangezien er geen beroep of bezwaar mogelijk was en de volksvertegenwoordigers geen inzicht krijgen in de oorspronkelijke zienswijzen leek het ons noodzakelijk om, gezien de inhoud van de vastgestelde versie van de structuurvisie, te inventariseren bij de indieners van de zienswijzen wat in hun ogen alsnog zou moeten worden gewijzigd. Wij hebben hiervoor een digitale enquête opgesteld die, na meerdere overlegrondes, door het ministerie van I&W is verstuurd naar 152 Nederlandse indieners van zienswijzen.

In dit rapport staan de belangrijkste opmerkingen en vragen die uit de inventarisatie naar voren komen.

Met het oog op maximale transparantie en volledigheid hebben wij ook een integrale rapportage toegevoegd met de ruwe summary data (zie appendix B) inclusief grafieken en tabellen maar zonder contactgegevens.

Dit rapport is bestemd voor de commissie Infrastructuur, Waterstaat en Omgeving van de Eerste Kamer met het verzoek de opmerkingen en vragen in dit rapport te betrekken bij de verdere besluitvorming over de Structuurvisie Ondergrond opdat benutting en bescherming van de ondergrond beter in balans komen.

Voor vragen of opmerkingen kunt u via email contact opnemen met Leo Sonneveld leo@gogomo.org.

2. Opzet van de inventarisatie

a. Enquête

Als opzet is gekozen om een beknopte neutrale enquête te maken die geschikt is voor alle groepen belanghebbenden met een beperkt aantal voorgestructureerde vragen en met veel ruimte voor toelichting en vrije tekst.

b. Verzending door ministerie I&W

Aangezien het ministerie van I&W als enige beschikt over de contactgegevens van de indieners van zienswijzen en deze om privacy redenen niet aan ons ter beschikking kon stellen is, na meerdere overlegrondes, een vorm gevonden waarbij I&W directie participatie eenmalig een uitnodiging heeft verzonden aan Nederlandse indieners van zienswijzen om aan de enquête mee te doen. Ook hebben wij op het verzoek van het ministerie een stelling toegevoegd (vraag 12).

De uitnodiging is op 30 augustus door het ministerie van I&W verstuurd naar de 152 Nederlandse indieners waarvan 125 (82%) schriftelijk in plaats van per email omdat email adressen ontbraken (zie appendix A).

Deze andere uitvoering werpt voor respondenten in potentie belemmeringen op in de zin van minder tijd voor beantwoording tot sluiting enquête (14 september) en handmatig de lange link moeten invullen, met alle foutkansen en risico op afhaken van dien. Uiteindelijk hebben 15 respondenten meegedaan aan de inventarisatie, een respons van 10%. Daarom hebben wij geen analyse gemaakt van de respons op voorgestructureerde vragen en ons beperkt tot rapportage van de inhoudelijke punten die ongeacht het aantal respondenten betekenisvol zijn. In dit rapport staan de belangrijkste opmerkingen en vragen die uit de inventarisatie naar voren komen.

3. Belangrijkste opmerkingen en vragen

Onderstaand treft u een overzicht van de 78 belangrijkste opmerkingen en 19 vragen die wij van respondenten hebben ontvangen over wat er alsnog in de Structuurvisie Ondergrond gewijzigd zou moeten worden op gebied van bescherming van de ondergrond, bescherming van water(kwaliteit), het voorkómen van schadelijke gevolgen mijnbouw, benutting ondergrond, beter borgen invloed lokaal en/of provinciaal bestuur en andere onderwerpen. In Appendix B kunt u de volledige (ruwe) resultaten lezen.

a. Over bescherming van de ondergrond

Belangrijkste opmerkingen/quotes

1. Bij de duiding van wat risico's zijn ontbreekt 'combinaties van (onvoorziene) risico's en (onvoorziene) effecten.
2. Het ambitieniveau als het gaat om veilig gebruik is te laag: er wordt 'getracht', 'zoveel mogelijk zicht', 'zo goed mogelijk veiligheid' borgen etc.
3. Bewust vermijdbare risico's nemen en negatieve gevolgen in praktijk afwentelen op omwonenden is (bestuurlijk) onverantwoord, en al helemaal bij mogelijke impact op toekomstige generaties.
4. Gesuggereerd wordt dat (maatschappelijke) kosten worden meegewogen maar dit gebeurt juist niet (zie antwoord EZK op Kamervragen 2018Z08129).
5. Het voorzorgsbeginsel zou bij alle mijnbouwactiviteiten moeten worden gehanteerd.
6. Second opinions worden niet serieus genomen (bijvoorbeeld Oppenhuizen)
7. Gegevens van de ondergrond worden niet gedeeld maar hebben in de Mijnbouwwet een confidentialiteitsperiode van vijf jaar en de omliggende gebieden tien jaar. Dit vormt een grote belemmering en moet worden vrijgegeven.
8. Betrek integrale vergoeding van de mogelijke schade (ook al is de kans klein!) en kosten voor CO2 uitstoot in de business case voor eerlijke vergelijking met bijvoorbeeld geothermie.
9. Communicatie en dialoog zijn alleen effectief als dit wordt voorafgegaan door vertrouwenwekkend gedrag en in goed overleg overeengekomen randvoorwaarden die omwonenden aantoonbaar beschermen tegen en compenseren voor negatieve gevolgen. Dit ontbreekt.

10. De ‘kaders en randvoorwaarden’ opgesteld door Rijk en ‘initiatiefnemers’, belanghebbenden laten slechts schijninspraak over aan de ‘gewone man’ en gemeenten.
11. Hier worden reeds keuzes gemaakt die een zwaar stempel gaan drukken op de omgevingen.
12. De beste meetexpertise o.a. tiltsensoren toepassen bij alle mijnbouwgebieden in Nederland.
13. De hoogste wettelijke obstakels opwerpen tegen het verder aantasten van de ondergrond; daarna maatschappelijke discussie opstarten en begeleiden

b. Over bescherming waterkwaliteit

Belangrijkste opmerkingen/quotes

1. De beschreven stapeling van risico’s betekent dat vermijdbare risico’s zoals verontreiniging van grondwater door mijnbouw moeten worden voorkomen
2. Winning en verbruik van fossiele energie zijn de belangrijkste oorzaken van klimaatverandering. Door ten minste winning te minimaliseren, subsidiëring af te schaffen en het gebruik van fossiele energie te ontmoedigen wordt de kans op tijdige beteugeling van klimaatverandering en daarmee mede het voorkomen van verdere verzilting en grootschalige overstromingen voorkomen.
3. In de toelichting worden de risico’s getypeerd in termen van ‘vrijwel uitgesloten’ en ‘zeer kleine kans’. Wat ontbreekt is de duiding van de impact voor het geval het risico zich toch manifesteert. Gegeven het belang van gezond water voor mensen, dieren en planten moeten vermijdbare risico’s op dit punt worden uitgesloten, tenzij....
4. Het is veelzeggend dat de suggestie om bij geothermie alleen circulatievloeistof toe te staan die geen verontreiniging veroorzaakt volgens de nota van antwoord zal worden voorgelegd aan de sector. Dit illustreert het gebrek aan prioriteit en regelgeving voor beschermende maatregelen.
5. “Gebieden met hoge potentie voor geothermie, mogelijkheden voor gaswinning uit kleine velden en CO2-opslag worden zoveel mogelijk buiten de begrenzing van Aanvullende Strategische Voorraden gehouden.” Dit uitgangspunt is in strijd met een zuivere afweging van het belang van de Aanvullende Strategische Voorraden

6. Het is zeer ongewenst zo niet onaanvaardbaar dat de belanghebbenden uit de mijnbouwsector bij bepaling van het beschermingsbeleid betrokken worden zoals staat beschreven in deze structuurvisie.
7. Het risico op vervuiling door chemisch verontreinigd productiewater wordt uitsluitend genomen om economische redenen aangezien zuivering te duur gevonden wordt.
8. De zinsnede 'daar waar er voldoende ruimte is' duidt erop dat als deze ruimte er niet is, grondwatervoorkomens wel doorboord zouden kunnen worden. Gezien de grote impact van verontreinigd grondwater zou dit niet moeten worden toegestaan. Zowel bij waterwingebieden, grondwaterbeschermingsgebieden, boringsvrije zones als Nationale Grondwater Reserves biedt deze structuurvisie ondergrond ruimte aan schuin boren. Dit zou vanuit het maatschappelijk belang van schoon en gezond water niet moeten worden toegestaan. Vigerend beleid van provincies dreigt te worden overruled.
9. Ook de welvaart en het welzijn van toekomstige generaties wordt hiermee op het spel gezet en moet bij de berekening van kosten en baten worden meegenomen.
10. Winning zou daarom moeten worden uitgesloten bij nieuwe voorkomens tenzij.... en op bestaande plaatsen zal monitoring van de kwaliteit van het diepe grondwater verplicht moeten worden gesteld.
11. Op pag.: 60 van de nota van antwoord staat: "Het beleidsmatig uitsluiten van mijnbouwactiviteiten in grote gebieden als de Nationale Grondwater Reserves leidt tot te grote beperkingen." Dit is dus de werkelijke reden, en niet dat winning zonder risico's kan plaatsvinden.
12. EZK heeft als bevoegd gezag door de vage omschrijving bewust beoordelingsruimte. Hier lijkt het doel van STRONG kernachtig beschreven te zijn. Dit komt overeen met de behoefte aan meer regie bij EZ (evaluatie Mijnbouwwet november 2007). Dit vormt een risico voor onzuivere beoordeling door de ontstane machtsconcentratie bij EZK in combinatie met convergerende belangen en innige banden met de fossiele industrie.
13. Bij het schuinboren moet niet alleen de plaats waar geboord wordt bepalend zijn voor de vergunning, maar ook de grondlichamen in de ondergrond die hiermee geraakt worden. Met name onze dieper liggende zoete drinkwatervoorraad moet veilig gesteld worden voor toekomstige generaties en noodsituaties

14. Continu metingen van drinkwaterputten, grondwater, aquifers en oppervlaktewater
15. Neem maatregelen tegen de stijging van het mijnwater in Limburg, dit om een milieuramp te voorkomen.

Vragen

1. Is het mogelijk dat de beschreven continue verandering/kanteling in de ondergrond anders uitpakt dan nu voorspeld?
2. Kunnen er door winning of door de nog in beweging zijnde ondergrond (zoals de eerder beschreven kanteling) nieuwe breuken ontstaan of bestaande breuken onder spanning komen te staan?
3. Zijn alle breuken en bijbehorende spanning met zekerheid bekend?
4. Zijn alle mogelijke effecten door winning en nog in beweging zijnde ondergrond met zekerheid bekend?
5. De baten die gemoeid zijn met olie- en gaswinning met mogelijke verontreiniging van drinkwater als gevolg, voegen kennelijk slechts 1,5% tot 3,5% waarde toe t.o.v. de prijs van het water! Waarom wordt olie- en gaswinning in deze gebieden dan niet direct uitgesloten?

c. Over voorkomen schadelijke gevolgen mijnbouw

Belangrijkste opmerkingen/quotes

1. Randvoorwaarden die de overheid hanteert wijken sterk af van randvoorwaarden die omwonenden in Woerden hebben geformuleerd (2015). Noch EZK, noch I&M, noch Vermilion doen hier iets mee. Mede hierdoor is er geen enkel draagvlak.
2. In paragraaf 1.2 staat bij tijdshorizon dat ingrepen in de ondergrond moeilijk ongedaan te maken zijn. Als het al kan is dat vaak tegen hoge kosten of met een lange hersteltijd. Aangezien de impact van risico's/incidenten mogelijk zelfs onomkeerbaar zijn en vrijwel altijd gedragen wordt door anderen dan degenen die de risicobeoordeling doen, is de facto sprake van afwenteling van gevolgen van inadequate risicobeoordeling. Dit hebben we ook in de bankensector gezien.
3. Niet de kans op manifestatie van het risico zou bepalend moeten zijn maar juist de potentiele IMPACT. Dit om te voldoen aan adequate bescherming

van mens en milieu inclusief toekomstige generaties, met name tegen de achtergrond van de huidige praktijk van afwenteling van schade.

4. Tijdens de behandeling van de nieuwe Mijnbouwwet in de Tweede Kamer is het woordje ‘ernstige’ bij schade verwijderd. Daarom moet ‘ernstige’ ook hier worden verwijderd. Tevens moet niet alleen schade aan gebouwen of infrastructurele werken worden voorkomen, maar alle vormen van schade, zowel direct als indirect op korte en lange termijn. Deze fout is niet verwijderd
5. Er moet een 'stop' mogelijk zijn indien een meerderheid dat wenst én een minderheid moet ook beschermd worden 'als dat redelijk is'. Dus zónder dat er 'claims dreigen', vanwege 'vergeven rechten'...
6. Er is nog steeds niet gewaarborgd dat er een integrale afweging plaats vindt tussen 'energie' en 'drinkwater'. Energie is gericht op de korte termijn, terwijl drinkwater voor de lange termijn gewaarborgd moet worden.
7. De effecten van de mijnbouw in Nederland worden duidelijker, maar er moet veel meer beleid zijn voor de komende 50 jaar. Dat vraagt om het actualiseren van de Structuurvisie Ondergrond.

d. Over benutting van de ondergrond

Belangrijkste opmerkingen/quotes

1. ” Veiligheidsrisico’s ‘zoveel mogelijk beperken’ is onvoldoende indien niet tegelijkertijd harde randvoorwaarden zijn overeengekomen met omwonenden over compensatie van directe en indirecte schade op korte en lange termijn inclusief toekomstige generaties.
2. ‘Zo goed mogelijke’ inpassing is onvoldoende. Inpassing zou in harmonie moeten zijn met de omgeving.
3. Methaan is als broeikasgas vele malen gevaarlijker dan CO2 c.q. versterkt klimaatverandering. Vanuit klimaatveranderingsperspectief moet het winnen en verbruiken van aardgas dan ook worden vermeden, zeker gezien de recent aangetoonde veel grotere methaanlekkages.
4. Gaswinning uit kleine velden zou versneld moeten worden afgebouwd en winning van lokale hernieuwbare energie zou fiscaal moeten worden gestimuleerd met hetzelfde bedrag dat anders naar de fossiele industrie zou gaan.

5. CO2-opslag is geen compensatie maar symptoombestrijding met potentieel desastreuze effecten bij lekkage door afname van de zuurstofconcentratie in bodem of woonomgeving.
6. Onder andere Groningen maar ook bevingen en bodemdaling bij kleine velden tonen aan dat gaswinning op lange termijn niet veilig is. Bovendien zijn de maatschappelijke kosten juist onaanvaardbaar gebleken.
7. Beleid met oog op de energietransitie moet er op gericht zijn om olie in de grond te laten en de vraag naar olie te elimineren.
8. Over gaswinning uit kleine velden. Deze hele paragraaf is toegeschreven naar het mogelijk maken van gaswinning. Er wordt niet ingegaan op de desastreuze invloed van CO2 en methaan op klimaatverandering. Ook wordt geen woord besteed aan de gevolgen voor omwonenden, milieu en toekomstige generaties of compenserende maatregelen. Deze aspecten zouden integraal moeten worden betrokken bij deze structuurvisie.
9. Zelfs in gebieden met landschappelijke, natuurlijke en cultuurhistorische kwaliteiten wordt ruimte gelaten om te winnen.
10. Het ministerie komt in de nota van antwoord tegemoet aan de wensen van de vertegenwoordiging van de fossiele industrie. Bij indieners van zienswijzen op gebied van extra beschermingsmaatregelen heb ik dit niet waargenomen.
11. Op pag. 59 van de nota van antwoord staat: “een algemeen verbod op het boren onder grondwatervoorraden zoals sommige provincies doen, is niet goed te onderbouwen. Het Rijk sluit deze boringen daarom beleidsmatig niet bij voorbaat uit.“ Hiermee overruled het Rijk de provincie en wordt duidelijk dat vol ingezet wordt op winning.
12. Optimale, maximale benutting ondergrond, je geeft rechten weg zo ten koste van bovengrond en dat gaat dus grote gevolgen geven, die al dan niet gewenst zijn. Er zal te weinig ruimte/'oog' zijn voor 'kleinere belangen, lokale belangen'. Het Rijk en 'initiatiefnemers' gaan vanwege 'economische mogelijkheden' en 'gewoon, omdat het kan' hun (door anderen vaak ongewenste) stempel drukken. Je kan mooi spreken over 'planproces' en 'ambitie' en 'draagvlak vergroten', maar daar spreekt al een 'het gaat gewoon gebeuren' uit.... Er moeten meer opties ingebouwd worden.
13. Meer kennis vergaren via meetexpertise die continu en direct de schadelijke gevolgen laten zien, hoe mijnbouw de bodem, drink- en grondwater vervuilt en rampzalig achterlaat. Bovengronds van onze huizen en infrastructuur

een puinhoop maakt en burgers en omwonenden in een onveilige en ongezonde situatie laten zitten.

14. 9 nadelen van opslag CO2 zijn niet genoemd (Barendrecht)
15. Voor eindberging radioactief afval moet worden gekozen voor veel kleine bergingen op plaatsen waar geen boringen mogen hebben plaatsgevonden.

Vragen

1. Zijn de effecten van CO2-lekkage getest op bodemleven, agrarische opbrengst en bewoonde gebieden?
2. Kunnen er door winning en de nog in beweging zijnde ondergrond veranderingen ontstaan in de ondergrond of is dit uitgesloten? CO2 verdrijft zuurstof. Bij lekkage naar boven vermindert de zuurstof concentratie. Mens en dier zijn in deze situatie potentieel in gevaar. Zijn deze risico's meegewogen? Wat is de impact als dit risico zich zou manifesteren?
3. Zijn in de business case voor opslag van CO2 ook de kosten voor compensatie van schade ten gevolge van ongelukken met CO2 vervoer en opslag meegenomen? In welke mate is rekening gehouden met de mogelijkheid van (dodelijke) slachtoffers?
4. Hoe zeker weet men dat dit hand-aan-de-kraan-principe afdoende werkt? Hoe vaak is het al toegepast en is de effectiviteit wetenschappelijk bewezen? Hoe wordt voorkomen dat, zoals tussen Enschede en Hengelo, risico ontstaat op sink holes (zinkgaten)? (Bron: NRC 25- 11-2015). Worden de kosten van herstel van de mogelijke gevolgen van deze sink holes onder de A35, hoogspanningsmasten, (internationale) gasleidingen, huizen, bedrijven, verzakking van de infrastructuur en vervuiling van het grondwater meegenomen in de business case?
5. Hoe is geborgd dat alle schade ook op lange termijn verhaalbaar is op de veroorzakers?
6. In welke mate is rekening gehouden met de welvaartseffecten van verminderde gezondheid, klimaatverandering, aantasting woonomgeving, waardedaling onroerend goed, bodemdaling, aantasting integriteit infrastructuur, kosten voor herstel etc.?
7. "Uit het planMER blijkt dat de risico's op milieueffecten over het algemeen laag zijn. Dit betekent dat er weinig kosten gemaakt hoeven te worden om deze effecten te compenseren." Zijn de ervaringen in Groningen hierbij

meegenomen? Deze conclusie is in tegenspraak met de vaststelling in deze structuurvisie dat ongewenste gebeurtenissen in de diepe ondergrond moeilijk of alleen tegen zeer hoge kosten kunnen worden opgelost. Zijn de risico's verbonden aan klimaatverandering ook laag en zijn er weinig kosten om de effecten hiervan te compenseren?

e. Over beter borgen invloed lokaal en/of provinciaal bestuur.

Belangrijkste opmerkingen/quotes

1. Het Landelijke Kennisprogramma Bodemdaling en het Kennisprogramma Effecten Mijnbouw onderstrepen dat tot op dit moment onvoldoende kennis bestaat over de oorzaken en effecten van bodemdaling terwijl decennialang toestemming is gegeven voor mijnbouwactiviteiten en dit vrolijk wordt gecontinueerd.
2. De minister van Economische Zaken is bevoegd gezag geworden voor de omgevingsvergunning. Vergunningsverlening door de partij die zelf het grootste belang heeft (inkomsten) en sterk verweven is met de olie- en gassector, is uit oogpunt van borging van good governance ongewenst en onverstandig. Dit kan worden gezien als een weeffout in het besluitvormingssysteem. Deze te grote concentratie van (doorzettings)macht moet in het belang van de samenleving inclusief toekomstige generaties ten minste worden ondergebracht bij een ministerie dat een onafhankelijke, neutrale en zuivere besluitvorming waarborgt.
3. In het overzicht 'vergunningen mijnbouwactiviteiten' moet in de kolom beoordelingsgronden het woordje 'ernstige' bij schade geschrapt worden. Het woordje 'veiligheid' bij omwonenden moet worden aangevuld met 'nadelige gevolgen' zoals bij milieu en natuur.
4. Locatiespecifieke afweging lijkt mooi, maar deze afweging is in handen van EZK. Dit is een te grote concentratie van macht waarbij niet mag worden verwacht dat de afweging ten koste van eigen belangen zal gaan plaatsvinden (omgevingsvergunning voor winning zal niet worden geweigerd). Deze locatiespecifieke afweging moet buiten de bevoegdheid van EZK vallen (aan banden worden gelegd) zoals ook door RvS is geadviseerd bij het uit handen nemen van de afweging tussen veiligheid en leveringszekerheid Groningengas.

5. Planproces klinkt prachtig, maar de basisfout is al gelegd in de Kaders en Randvoorwaarden van de Strong... "Nuttig, efficiënt en veilig", het klinkt mooi, maar het geeft 'rechten weg' en daar kan geen lokale schijninspraak nog wat aan afdingen..
6. Zoals in beleidsstukken al wordt geschreven, is de bedoeling, dat Provincie en gemeenten dat 'landelijk belang' een beetje volgen, dus ook daar wordt al vrijheid ingeperkt. Met zo'n 'basisstuk' als deze Strong lijkt het toch het meest op 'dictatuur van bovenaf', door bedrijven en Staat.., met schijnrapporten, die overal wel een oplossing voor weten...
7. Meer invloed lokaal en provinciaal bestuur.

Vragen

1. Wat is het concrete nut van het indienen van een zienswijze of het geven van een advies als in praktijk nog nooit een vergunning voor winning(splannen) van olie- en gas is geweigerd?
2. Kan de minister criteria geven die duidelijk maken wanneer zienswijzen of adviezen worden gehonoreerd en wanneer niet?

f. Over een ander onderwerp

Belangrijkste opmerkingen/quotes

1. Het woordgebruik in deze structuurvisie duidt op louter economisch perspectief: profijt, economische factor, en er staat zelfs dat duurzaam betekent 'blijvend profiteren'
2. "De overheid doet er alles aan om draagvlak voor haar besluiten te krijgen in de samenleving". Kijkend naar de structurele afwenteling van schade op omwonenden in bijvoorbeeld Groningen, hun verzet hiertegen en talloze claims waarbij uiteindelijk een fractie van het bestede bedrag als compensatie naar gedupeerden gaat en het grootste deel opgaat aan juridische kosten en expertiseprocessen om aan te tonen dat schade niet door gaswinning komt, dan is 'alles' doen om draagvlak te krijgen, in praktijk volstrekt onvoldoende. Tegen deze achtergrond is in de ogen van de samenleving de enig afdoende maatregel om dan geen boringen/winning van olie en gas meer toe te staan.

3. De veiligheid moet in woord en daad voorop staan. Daarnaast moeten alle vormen van schade, zowel direct als indirect, op korte en lange termijn vergoed worden door de veroorzakers zonder dat rechtszaken nodig zijn, maar wel mogelijk om geschillen te laten toetsen door een onafhankelijk arbiter en/of aan de civiele rechter voor te leggen.
4. Veiligheid en gezondheid moeten harde randvoorwaarden zijn. De gezondheid van toekomstige generaties wordt alleen al door klimaatverandering ten gevolge van broeikasgassen direct in gevaar gebracht. Deze randvoorwaarde maakt dat olie- en gaswinning niet meer moet plaatsvinden tenzij.....
5. De meest gebruikte en algemeen geaccepteerde definitie van duurzaamheid komt van de VN-commissie Brundtland uit 1987: 'Duurzame ontwikkeling is ontwikkeling die aansluit op de behoeften van het heden zonder het vermogen van toekomstige generaties om in hun eigen behoeften te voorzien in gevaar te brengen'. Deze definitie legt nadrukkelijk de randvoorwaarde dat het huidige beleid het vermogen van toekomstige generaties om in hun behoeften te voorzien niet in gevaar mag brengen. Feit is dat ten gevolge van winning en verbranding van fossiele brandstoffen niet alleen de toekomstige generaties worden geschaad maar ook de huidige bewoners (zoals in Groningen waar ook tal van kleine velden zijn). Als het gaat om nut en noodzaak zal vooral ook rekening moeten worden gehouden met de negatieve langetermijneffecten. Die ontbreken in deze structuurvisie.
6. "Beschermen van de nog aanwezige voorraden gas en olie" in plaats van het beschermen van mens en dier, inclusief toekomstige generaties toont het doorgeslagen economisch kortetermijndenken van deze structuurvisie.
7. Kaders, randvoorwaarden en te volgen proces dienen uniform te zijn en veiligheid van en leefbaarheid voor de burger te garanderen. Zie randvoorwaarden uit Woerden.
8. "Bij de uitwerking van de beleidsopgaven en de belangenafweging is er expliciet aandacht voor veiligheid, volksgezondheid en leefbaarheid. De opgaven voor de ondergrond worden verbonden met wat mensen bezighoudt." Milieu en toekomstige generaties ontbreken in de opsomming. Daarnaast dienen ook indirecte schade en compensatie daarvan te worden meegenomen.

9. Op dit moment worden aan de lopende band vergunningen afgegeven en protesten en zienswijzen structureel ter zijde geschoven. Dit tast het gevoel van rechtvaardigheid aan, maakt de weerstand nog groter en laat boosheid toenemen en verdiepen. Het vertrouwen in de fatsoenlijke werking van onze democratie neemt verder af.
10. Europese Kaderrichtlijn Water: de meest effectieve manier om achteruitgang van de kwaliteit van (grond)waterlichamen daadwerkelijk te voorkomen is door vermijdbare risico's uit te sluiten tenzij..
11. Voordat zicht kan ontstaan op gemeenschappelijke belangen moeten alle verwachte effecten op alle groepen belanghebbenden in kaart worden gebracht. Daar waar schadelijke effecten worden verwacht zal moeten worden geïnventariseerd/besproken hoe deze kunnen worden voorkomen. Als dit niet mogelijk is en het nationaal belang aantoonbaar zo groot is dat het toch zal moeten gebeuren dan moeten vooraf de compenserende maatregelen als randvoorwaarde worden geïnventariseerd en vastgesteld. Zie voorbeeld Woerden.
12. Transparantie betekent dat alle informatie ter beschikking gesteld wordt zodat contra-expertises mogelijk zijn. Dat is nu aantoonbaar niet het geval gegeven de vertrouwelijkheidsperiodes van vijf respectievelijk tien jaar in de Mijnbouwwet. Overigens is vertrouwen niet het resultaat van informatie en kennis maar van integer gedrag in de praktijk.
13. Wat ontbreekt bij omgevingsparticipatie is dat de overheden/bevoegde gezagen en initiatiefnemers de verantwoordelijkheid hebben om de door hen ontvangen, zorgen, alternatieven en randvoorwaarden daadwerkelijk tot zich te nemen en moeten verplicht worden hierover in gezamenlijk overleg zodanige afspraken te maken dat er daadwerkelijk sprake is van draagvlak (bijvoorbeeld 75 tot 80% van de direct belanghebbende omwonenden). Het realiseren van draagvlak is een RESULTAATVERPLICHTING. Regel moet zijn dat als er onvoldoende draagvlak wordt bereikt dat het project niet kan worden uitgevoerd.
14. "De totale realisatie van de BRO zal naar verwachting vijf tot zeven jaar duren." Deze actie onderstreept dat er tot op dit moment geen integraal beeld bestaat over de fysieke opbouw en kwaliteit van de ondergrond. Gecombineerd met de afwezigheid van een uniforme, gevalideerde en integrale methode van risico-inschatting is iedere ingreep in de ondergrond in feite een slag in de ruimte. Dit pleit op zijn minst voor een moratorium van

olie- en gaswinning totdat BRO en de genoemde methodes zijn gerealiseerd. Voordeel is dat betrokken partijen dan zelf belang krijgen bij het snel beschikbaar stellen van de informatie.

15. “Om nadelige gevolgen van bodemdaling zo veel mogelijk te voorkomen is een integrale analyse nodig van de cumulatie van de verschillende oorzaken van bodemdaling aan de hand waarvan gebiedspartners tot een samenhangende aanpak kunnen komen waarin het bodem- en watersysteem centraal staat.” Dit betekent dat zonder deze integrale analyse van de cumulatie van de verschillende oorzaken winning van gas niet zou mogen worden toegestaan.
16. De bril waarmee deze visie tot stand is gekomen is dat ‘de centrale regiefunctie die het Ministerie heeft, opnieuw wordt verstevigd, waardoor in de praktijk de vergunningverleningstrajecten zo efficiënt mogelijk worden uitgevoerd’. Hierdoor zijn benutten en beschermen onvoldoende met elkaar in balans. Dit betekent dat er een andere bril nodig is. Een bril die maakt dat er sprake is van zuivere en integere afweging in de letterlijke zin van het woord dat er structureel getoetst wordt op ‘heel houden of heel maken’.
17. Op pag. 24 van de nota van antwoord staat: “De data en informatie worden niet direct publiek beschikbaar, omdat de Mijnbouwwet een confidentialiteitsperiode van 5 jaar kent.” Deze confidentialiteitsperiode belemmert een gedegen advies door de lagere overheden en belemmert bezwaren op inhoudelijke en meer technische gronden met behulp van onafhankelijke experts en moet daarom worden afgeschaft.
18. Op pag. 63 van de nota van antwoord staat: “een onafhankelijk kennisfonds biedt geen extra garanties (voor onafhankelijke beoordeling van feitelijke en daarmee ‘onafhankelijke’ kennis en informatie) en heeft geen meerwaarde terwijl wel separaat moet worden aangegeven wat het advies is.” Een fonds is juist wel nodig voor onafhankelijke interpretatie van de feiten en het beoordelen van de juistheid en volledigheid.
19. Het moet mogelijk zijn om deze Strong wat 'slapper' te maken, dus indien meerderheden dit wensen of als er 'andere inzichten' komen, zónder dat er dan bedrijven gaan 'claimen', dat 'hun belangen worden geschaad of hun rechten ingeperkt'.
20. De kennis over de gevaarlijke en onveilige situatie door de schadelijke effecten van gestapelde (zout en gaswinning en opslag) mijnbouw is zeer beperkt.

21. Dat magnesium zout winning van nationaal belang moet worden gesteld

Vragen

1. “Meebewegen met natuurlijke processen levert economisch voordeel op. Er hoeven namelijk minder technische en dure oplossingen te worden gezocht om wateroverlast, droogteschade, bodem verdichting, bodemdaling en vele andere problemen op te lossen.” Hoe komt het dan dat deze visie toch wil doorgaan met het verstoren van de natuurlijke processen door uitstoot van broeikasgassen ten gevolge van olie- en gaswinning? Waarom worden aardbevingen en bodemdaling niet genoemd? Waarom wordt de (economische) schade van winning en CO2 uitstoot niet expliciet gemaakt en meegenomen in de business cases?
2. Wat wordt verstaan onder zoveel mogelijk draagvlak? Welke criteria worden hiervoor gehanteerd?
3. Hoe wordt geborgd dat ook kennis van werkelijk onafhankelijke deskundigen wordt betrokken en dat alle beschikbare informatie ook aan hen ter beschikking wordt gesteld? Dit betekent ook dat de confidentialiteitsperiode in de Mijnbouwwet moet worden verwijderd. Is hier al in voorzien?
4. Wat zijn de criteria voor zwaarwegend nationaal belang c.q. beperkt aanbod?
5. Hoe werkt de gelijke mate van verantwoordelijkheid in de praktijk? Welk deel van de verantwoordelijkheden valt onder de overheden en welk deel is de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer? Op welke wijze ziet het bevoegd gezag toe op het betrekken van alle stakeholders en wie rapporteert hierover? Hoe wordt geborgd dat de inhoud van de rapportages en resultaten volledig, authentiek en integer zijn?

Appendix A. Uitnodigingsbrief I&M

Ministerie van Infrastructuur
en Waterstaat

> Retouradres Postbus 20901 2500 EX Den Haag

Stichting Good Governance Monitor (GoGoMo)
L.L. Sonneveld

(mede)namens: J.P. Wieldraaijer

Bestuurskern
Rijnstraat 8
Den Haag
Postbus 20901
2500 EX Den Haag
www.platformparticipatie.nl

Uw kenmerk

uw participatienummer
47286953

Datum 30 augustus 2018
Betreft Inventarisatie resultaat behandeling zienswijzen Structuurvisie Ondergrond (STRONG)

Geachte heer, mevrouw Sonneveld,

U heeft een zienswijze ingediend op de Ontwerp-structuurvisie Ondergrond. Alle zienswijzen zijn beantwoord in de Nota van Beantwoording die in juni naar de indieners is toegestuurd. De Structuurvisie Ondergrond is vastgesteld en 11 juni, tezamen met de Nota van Beantwoording naar de Tweede en Eerste kamer gestuurd.

Eén van de indieners heeft het initiatief genomen om een korte vragenlijst op te stellen over het resultaat van de behandeling van de zienswijzen. Wanneer u hierin geïnteresseerd bent, kunt u via deze link de anonieme enquête starten
https://nl.surveymonkey.com/r/Behandeling_zienswijzen_strong_def
Dit kan **tot uiterlijk 14 september**. Voor eventuele vragen kunt u contact opnemen met leo@gogomo.org.

Hoogachtend,

DE DIRECTEUR PARTICIPATIE

Erik Pool

Appendix B. Summary data inventarisatie STRONG

Inventarisatie resultaat behandeling zienswijzen Structuurvisie Ondergrond (STRONG)

Q1 Tot welke categorie belanghebbenden rekent u zichzelf? Meerdere antwoorden mogelijk.

Answered: 15 Skipped: 0

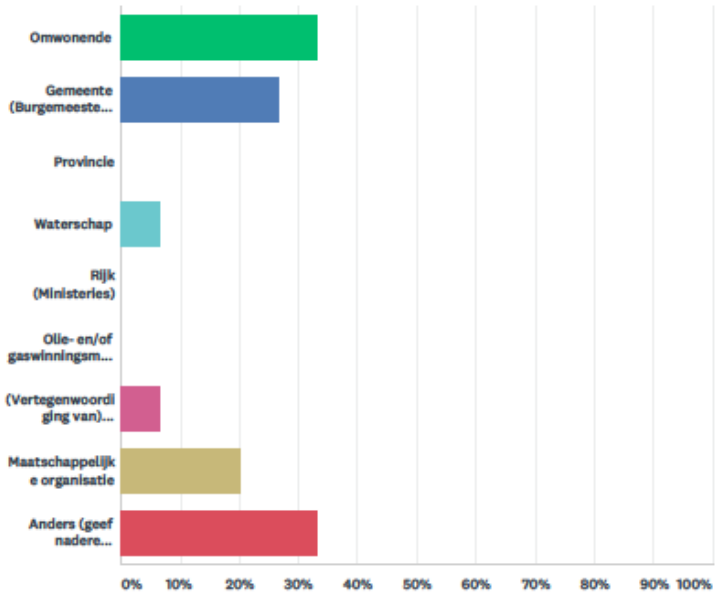

ANSWER CHOICES	RESPONSES	
Omwonende	33.33%	5
Gemeente (Burgemeester en Wethouders, Gemeenteraad, Politieke partijen, ambtenaren)	26.67%	4
Provincie	0.00%	0
Waterschap	6.67%	1
Rijk (Ministeries)	0.00%	0
Olie- en/of gaswinningsmaatschappij	0.00%	0
(Vertegenwoordiging van) mijnbouwonderneming	6.67%	1
Maatschappelijke organisatie	20.00%	3
Anders (geef nadere toelichting)	33.33%	5
Total Respondents: 15		

#	ANDERS (GEEF NADERE TOELICHTING)	DATE
1	van ondergrondse hoogcalorische gasopslag en woont tussen de kleine winningsvelden	9/5/2018 11:13 AM
2	ecologisch geinteresseerde	9/4/2018 7:08 PM
3	actief voor een duurzame samenleving	9/2/2018 2:08 PM
4	particulier	9/2/2018 1:28 PM

1 / 25

5	particulier	9/1/2018 10:54 PM

Q2 Wat was de kern van uw zienswijze? Meerdere antwoorden mogelijk.

Answered: 14 Skipped: 1

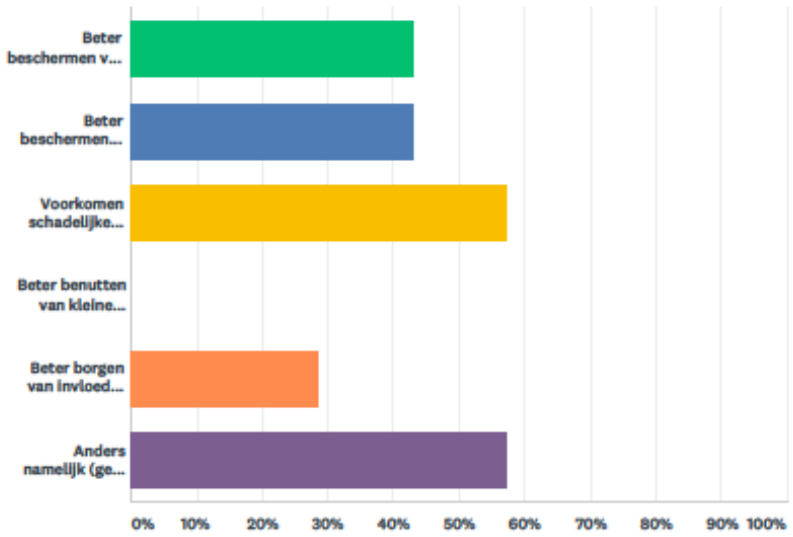

ANSWER CHOICES	RESPONSES	
Beter beschermen van de ondergrond	42.86%	6
Beter beschermen water(kwaliteit)	42.86%	6
Voorkomen schadelijke gevolgen van mijnbouw	57.14%	8
Beter benutten van kleine velden en andere delfstoffen	0.00%	0
Beter borgen van invloed lokaal en/of provinciaal bestuur	28.57%	4
Anders namelijk (geef nadere toelichting)	57.14%	8
Total Respondents: 14		

#	ANDERS NAMELIJK (GEEF NADERE TOELICHTING)	DATE
1	Water, leefmilieu, klimaat	9/12/2018 3:41 PM
2	Bescherming van het Rijk tegen zichzelf, men wil optimaal 'benutten', maar geeft daarmee tevens 'rechten'/'macht' weg aan bedrijven. En 'nut' wordt min of meer heilig verklaard, hetgeen zich op termijn tegen 'de gewone burger' keert. Van het verleden wordt niet goed geleerd, zo blijkt uit deze Strong. Bedrijven krijgen daarmee carte blanche, en gaan ge-/misbruik maken van hun positie.	9/10/2018 7:29 PM
3	geen opslag CO2, schaliegas en radioactief afval	9/10/2018 7:58 AM
4	continu, onafhankelijk en openbaar meten van diepe ondergrond,ondiepe bodem en bebouwing om de schadelijke effecten van mijnbouw zoals trillingen/bodembewegingen en aardbevingen zorgvuldig in kaart te brengen m.b.v. tiltsensor expertise ,microseismische expertise en deformatie techniek. Methaan en grond,drink en oppervlakte watervervuiling continu meten en de luchtvervuiling die de vele affakkelingen van gasinrichtingen veroorzaken.	9/5/2018 11:24 AM
5	een ecologische visie van planetair bewustzijn poneren; afwijkend van de gangbare benadering van de ondergrond als depot t.b.v. menselijk nut.	9/4/2018 7:14 PM

Inventarisatie resultaat behandeling zienswijzen Structuurvisie Ondergrond (STRONG)

6	Dat voor magnesium zoutwinning van nationaal belang moet worden gezien net zoals dat geld voor bv. gas winning aangezien besluitvorming mbt. vergunningen op lokaal niveau niet meer te realiseren is.	9/4/2018 10:47 AM
7	1. Ruimte reserveren voor radioactief afval (in 6.11 Eindberging van radioactief afval) 2. Nadelen van CCS noemen (In 6.7 Opslag van stoffen in lege gasvelden)	9/2/2018 1:30 PM
8	beschermen en benutten moeten hand in hand gaan.	8/30/2018 10:35 AM

Q3 Heeft u suggesties gedaan hoe uw zienswijze zou kunnen worden gerealiseerd?

Answered: 14 Skipped: 1

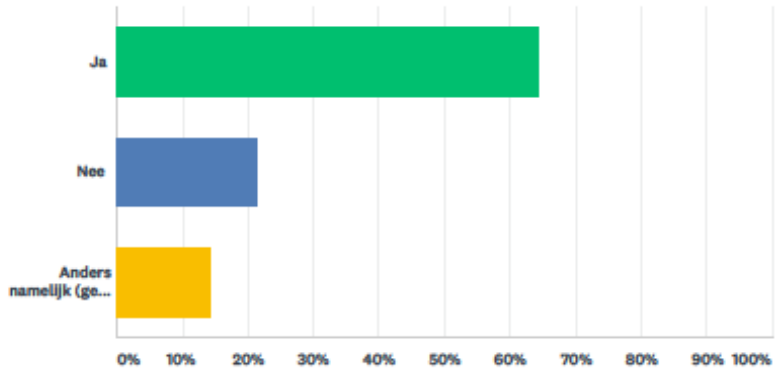

ANSWER CHOICES	RESPONSES	
Ja	64.29%	9
Nee	21.43%	3
Anders namelijk (geef nadere toelichting)	14.29%	2
TOTAL		14

#	ANDERS NAMELIJK (GEEF NADERE TOELICHTING)	DATE
1	Niet boren!	9/12/2018 3:41 PM
2	continu meten is weten	9/5/2018 11:24 AM

Q4 Geef bij benadering aan in hoeverre volgens de Nota van Beantwoording (Juni 2018) uw suggesties zijn overgenomen in STRONG

Answered: 10 Skipped: 5

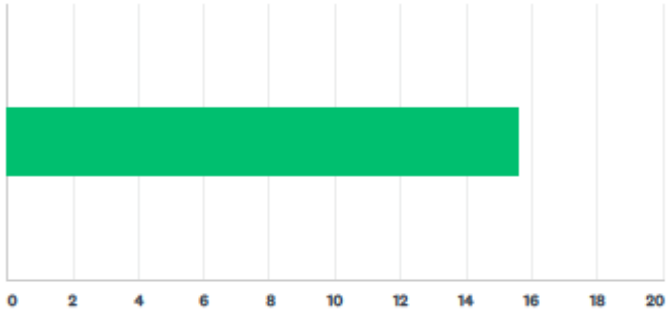

ANSWER CHOICES	AVERAGE NUMBER	TOTAL NUMBER	RESPONSES
	16	156	10
Total Respondents: 10			

#		DATE
1	2	9/14/2018 4:08 PM
2	0	9/12/2018 3:41 PM
3	0	9/11/2018 12:53 PM
4	50	9/10/2018 12:39 PM
5	2	9/5/2018 11:25 AM
6	3	9/4/2018 7:15 PM
7	0	9/4/2018 10:47 AM
8	60	9/2/2018 2:15 PM
9	0	9/2/2018 1:32 PM
10	39	8/30/2018 10:35 AM

Q5 Hoe tevreden bent u met het resultaat van de behandeling van uw zienswijze op de Structuurvisie Ondergrond?

Answered: 13 Skipped: 2

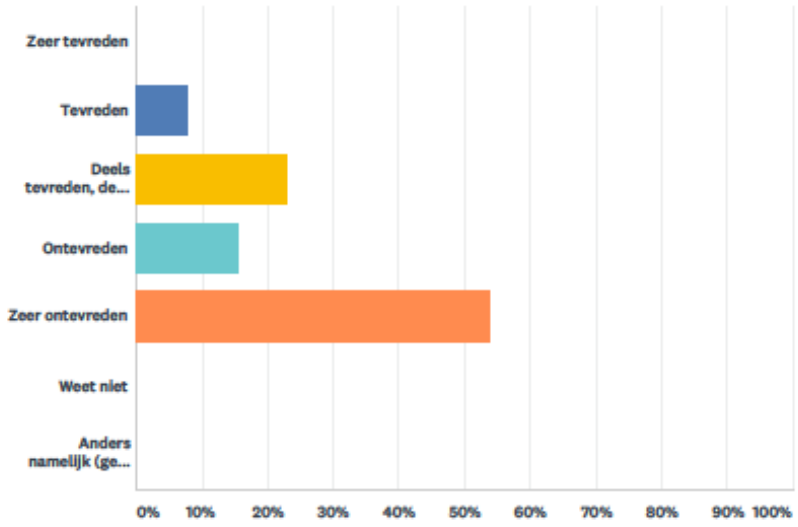

ANSWER CHOICES	RESPONSES	
Zeer tevreden	0.00%	0
Tevreden	7.69%	1
Deels tevreden, deels ontevreden	23.08%	3
Ontevreden	15.38%	2
Zeer ontevreden	53.85%	7
Weet niet	0.00%	0
Anders namelijk (geef nadere toelichting)	0.00%	0
TOTAL		13

#	ANDERS NAMELIJK (GEEF NADERE TOELICHTING)	DATE
	There are no responses.	

7 / 25

Q6 Over BESCHERMING ONDERGROND moet het volgende alsnog gewijzigd worden:

Answered: 5 Skipped: 10

#	RESPONSES	DATE
1	Geologische opbouw "De ondergrond verandert nog steeds. Zo hebben we te maken een geleidelijke kanteling van het Noordzeebekken, waardoor het westen van Nederland geleidelijk zakt en het oosten stijgt met 7 centimeter in 100 jaar. Daarnaast zal de klimaatsverandering ook zijn invloed hebben." Is het mogelijk dat de verandering anders uitpakt dan nu voorspeld wordt? Onduidelijk blijft op welke manier wordt rekening gehouden met stapeling/combinatie van alle geplande en ongeplande effecten van menselijk handelen, geleidelijke kanteling en klimaatverandering. Functies van de ondergrond "Ecosysteemdiensten kunnen blijvend worden benut, mits de processen die de dienst ondersteunen niet ontregeld worden." Hoe kan het zijn dat als de overheid zich hiervan bewust is, en genoegzaam bekend is dat de klimaatprocessen al ontregeld zijn ten gevolge broeikasgassen, toch met deze structuurvisie ondergrond de negatieve invloed van fossiele brandstoffen verder wordt gefaciliteerd en juist niet wordt gestopt? Veilig gebruik van de ondergrond "Bij risico's gaat het om de kans dat onbedoelde effecten optreden en de impact die dat kan hebben." Wat ontbreekt in deze duiding zijn de combinaties van (onvoorziene) risico's en (onvoorziene) effecten. Het ambitieniveau als het gaat om veilig gebruik is te laag. Er wordt 'getracht' 'zoveel mogelijk' zicht te krijgen en 'zo goed mogelijk' veiligheid te borgen, maar 'er zullen altijd onzekerheden blijven bestaan'. Complexe en onzekere risico's zijn, zoals beschreven in deze visie, inherent aan het gebruik van de diepe ondergrond. Onder deze omstandigheden bewust risico's nemen en negatieve gevolgen zoals in praktijk blijkt afwentelen, is maatschappelijk en bestuurlijk onverantwoord. "Voor het omgaan met risico's worden de volgende uitgangspunten beschreven: • Weeg de gevaren en risico's van een activiteit nadrukkelijk, en voor zover mogelijk, af tegen de maatschappelijke kosten en baten van die activiteit." Dit is uitsluitend financieel perspectief. Schade aan (geestelijke) gezondheid, onomkeerbare schade aan ecologische systeemdiensten en klimaat etc. kunnen in principe niet in geld worden uitgedrukt. Tegelijkertijd worden de kosten juist niet integraal meegewogen (zie antwoorden minister Wiebes d.d. 29 juni op de vragen van het lid Dik-Faber (CU) over het bericht 'Gaswinning Woerden verliesgevend' (ingezonden 1 mei 2018, kenmerk: 2018Z08129). "• Pas het voorzorgsbeginsel toe bij nieuwe, nog onzekere risico's." In de paragraaf ervoor staat dat complexe en onzekere risico's inherent zijn aan het gebruik van de diepe ondergrond. Dit betekent dat het voorzorgsbeginsel bij ALLE mijnbouwactiviteiten in de diepe ondergrond moet worden gehanteerd. "• Betrek, vooral bij nieuwe risico's, de samenleving (burgers, bedrijven, ngo's, wetenschappers) bij het gehele beleidsvormingsproces, van signalering tot aan risicomanagement, en ga in gesprek over emoties, risicoperceptie en ethische overwegingen." Het bewust nemen van onzekere maar vermijdbare risico's die op lange termijn (verregaande vormen van) schade kunnen toebrengen aan mens en milieu en, als het mis gaat, de gevolgen voor een groot deel afwentelen op een (beperkt deel van) de samenleving, is onethisch en maatschappelijk onaanvaardbaar, zeker als we de impact op toekomstige generaties in ogenschouw nemen en tegelijkertijd suggereren duurzaam bezig te zijn. "• Benut bestaande kennis in de samenleving optimaal om nieuwe (mogelijke) risico's tijdig te signaleren." De risico's van klimaatverandering zijn meer dan tijdig gesignaleerd. Hier wordt echter onvoldoende naar gehandeld. Second opinions over gevolgen van gaswinning voor o.a. bodemdaling en trillingen worden niet serieus genomen/meegewogen bij de beslissing (bijvoorbeeld Oppenhuizen). Gegevens van de ondergrond worden niet gedeeld maar vijf respectievelijk tien jaar als vertrouwelijk bestempeld. Dit vormt een grote belemmering en moet worden vrijgegeven. • Wat ontbreekt: Betrek integrale vergoeding van de mogelijke schade/impact (ook al is de kans hierop klein!) en kosten voor CO2 uitstoot in de business case zodat een eerlijke vergelijking met hernieuwbare energie mogelijk is. Neem indirecte schade hierin mee. "Het voorzorgsbeginsel houdt in dat als er (sterke) aanwijzingen of vermoedens bestaan dat een voorgenomen activiteit of ingreep (ernstige) effecten heeft op het milieu, waarbij er nog sprake is van wetenschappelijke onzekerheid, er niet gewacht hoeft te worden met het nemen van milieubeschermende maatregelen totdat een onomstotelijk bewijs van schadelijke effecten is geleverd. Het voorzorgsbeginsel legitimeert daarmee het handelen van de overheid om bepaalde mogelijk schadelijke activiteiten te reguleren." Het voorzorgsbeginsel wordt breder dan alleen bij milieubeleid toegepast en is ook onderdeel van het Europees beleid op gebied van de gezondheid van mensen, dieren en planten. Aangezien de schadelijke effecten van olie- en gaswinning ook mensen, dieren en planten omvatten dient dit ook in de structuurvisie ondergrond te worden opgenomen. "Met onzekerheden kan op verschillende manieren worden omgegaan. Besloten kan worden om een activiteit vooralsnog niet toe te staan en eerst extra onderzoek te doen. Ook is het mogelijk een activiteit wel toe te staan, onder voorwaarden waarmee de feitelijke ontwikkelingen kunnen worden gevolgd, zodat	9/14/2018 5:16 PM

8 / 25

	de vinger aan de pols kan worden gehouden." Toestaan onder voorwaarden zou maatschappelijk alleen aanvaardbaar kunnen zijn indien men in praktijk zou hebben bewezen op maatschappelijk verantwoorde wijze met ongewenste gevolgen om te gaan. Zolang dit nog niet in Groningen en andere locaties met problemen de realiteit is, zou GEEN toestemming plaats mogen vinden. "In het kader van deze visie op duurzaam, veilig en efficiënt gebruik van bodem en ondergrond is de belangrijkste aanbeveling: • Wees in de communicatie en de dialoog met burgers transparant over onzekerheid, expliciteer en motiveer de plaats die onzekerheid krijgt in de besluitvorming over de exploratie en exploitatie van delfstoffen." Het is zorgwekkend dat men denkt dat vooral communicatie en dialoog onzekerheid en zorgen kunnen wegnemen. Het concrete gedrag van de overheid en mijnbouwondernemingen jegens de burgers is de bron van zorgen. Communicatie en dialoog zijn alleen effectief als dit wordt voorafgegaan door vertrouwenwekkend gedrag en in goed overleg overeengekomen randvoorwaarden die omwonenden aantoonbaar beschermen en compenseren tegen negatieve gevolgen.	
2	De 'kaders en randvoorwaarden' opgesteld door Rijk en 'initiatiefnemers', 'belanghebbenden' laten slechts schijninspraak over aan 'de gewone man', de gemeenten. De drang en het belang van 'efficiënt', 'nuttig' overheersen te veel, gaat straks ongewenste effecten geven op de bovengrond en impact op de omgeving/burger/overige mogelijkheden. Zie bijv p25 Strong: "Efficiënt betekent vooral dat een bepaald gebruik plaats vindt op plekken die daarvoor van nature het meest geschikt zijn en dat de ondergrond zodanig wordt gebruikt dat zoveel mogelijk ruimte over blijft voor ander gebruik, nu en in de toekomst. Sommige vormen van gebruik zijn gebonden aan locaties met specifieke kwaliteiten, die niet overal voorkomen. Dit geldt bijvoorbeeld voor de opslag van stoffen in zoutcavernes of winning van aardwarmte op locaties met een hoge potentie. Dit 'exclusieve' gebruik krijgt voorrang op gebruik dat ook elders mogelijk is." Hier worden dus reeds keuzes gemaakt die een zwaar stempel gaan drukken op de omgevingen..... Dit lijkt mij zeer onwenselijk als je toevallig in zo'n omgeving woont. Dan wordt er al 'doorgedrukt' waarbij nog wat schijninspraak mogelijk blijft ('het moet namelijk zo, want beleid/schaars, kan nergens anders, hebben we nodig..', veel te Strong dus.)	9/10/2018 8:25 PM
3	Met de beste meetexpertise van o.a tiltsensoren zoals toegepast bij de realisatie van de Zuidlijn in A,dam nu toepassen bij alle mijnbouwgebieden in Nederland.	9/5/2018 11:44 AM
4	1. Vooreerst de hoogste wettelijke obstakels opwerpen tegen het verder aantasten van de ondergrond. 2. Als vervolg een maatschappelijke discussie hieromtrent opstarten en begeleiden. 3. E.e.a. in internationaal verband agenderen	9/4/2018 7:27 PM
5	Maak gebruik van de deskundigheid van de biologische landbouw en ontwikkel beleid voor het beschermen en bevorderen van de biodiversiteit.	9/2/2018 2:38 PM

Q7 Over BESCHERMING WATER(KWALITEIT) moet het volgende alsnog gewijzigd worden:

Answered: 6 Skipped: 9

#	RESPONSES	DATE
1	Bescherming waterkwaliteit "Toekomstperspectief voor de drinkwatervoorziening De kwetsbaarheid van de drinkwatervoorziening is toegenomen. Er is een sprake van een stapeling van risico's." Dit betekent dat VERMIJDBARE risico's zoals verontreiniging van grondwater die delfstoffenwinning met zich mee brengt zouden moeten worden voorkomen. "Om de levering van drinkwater te waarborgen moet meer dan voorheen rekening gehouden worden met onzekere toekomstige ontwikkelingen die kunnen leiden tot tekorten en rampen. Zo kan klimaatverandering leiden tot verzilting en grootschalige overstromingen." Winning en verbruik van fossiele energie is een van de belangrijkste oorzaken van klimaatverandering. Door ten minste winning te minimaliseren, subsidiëring af te schaffen en het gebruik van fossiele energie te ontmoedigen wordt de kans op tijdige beteugeling van klimaatverandering en daarmee mede het voorkomen van verdere verzilting en grootschalige overstromingen voorkomen. Leveringszekerheid van gezond water moet absolute prioriteit krijgen boven fossiele energie. Leven zonder gezond drinkwater is onmogelijk, leven zonder fossiele energie kan wel. "Risico's van mijnbouwactiviteiten voor het grondwater Voor alle mijnbouwactiviteiten zijn boringen nodig die grondwaterlagen passeren. Daarbij kunnen ongewenste gebeurtenissen optreden die een risico vormen voor de kwaliteit van grondwater: • het vermengen van grondwater wanneer een scheidende ondergrondlaag niet goed wordt afgedicht; • het lekken van stoffen bij een falende putintegriteit of; • het ontstaan van een migratieroute naar het grondwater wanneer gebruik wordt gemaakt van fracken." In de toelichting worden de risico's getypeerd in termen van 'vrijwel uitgesloten' en 'zeer kleine kans'. Wat ontbreekt is de duiding van de impact voor het geval het risico zich toch manifesteert. Gegeven het belang van gezond water voor mensen, dieren en planten moeten vermijdbare risico's op dit punt worden uitgesloten, tenzij.... "Risico's van het benutten van bodemenergie voor het grondwater De gesloten systemen zijn de laatste vijftien jaar sterk in aantal toegenomen. Deze bestaan uit gesloten bodemlussen met een circulatievloeistof erin. De lussen gaan tot een diepte van maximaal 150 tot 200 meter. Ook bij deze systemen is er een risico bij het doorboren van afsluitende lagen boven watervoerende pakketten. Het risico is iets groter dan bij de open systemen, omdat er meer bodemlussen worden geplaatst en er dus meer boringen nodig zijn. Grote gesloten systemen hebben enkele tientallen bodemlussen. Er is een zeer kleine kans dat een bodemlus lek raakt en dat de circulatievloeistof in het grondwater terecht komt. Het verontreinigende effect is dan afhankelijk van het type circulatievloeistof dat wordt gebruikt en varieert van geen effect tot verontreiniging van een groot volume grondwater." Gegeven dit risico zou alleen toestemming gegeven moeten worden voor zover gebruik wordt gemaakt van het type met 'circulatievloeistof dat geen verontreiniging veroorzaakt'. Het is veelzeggend dat deze suggestie volgens de nota van antwoord zal worden voorgelegd aan de sector. Dit illustreert het gebrek aan prioriteit en regelgeving voor beschermende maatregelen. "Bescherming van de huidige grondwaterwinningen Afwijking van provinciale verordeningen is slechts mogelijk in een beperkt aantal gevallen, onder andere bij toepassing van de rijkscoördinatieregeling." Welke gevallen zijn dit? In welke situaties en met welke frequentie is de rijkscoördinatieregeling toegepast? Het lijkt erop dat deze wordt ingezet zodra winning niet van de grond dreigt te komen. Met andere woorden, linksom of rechtsom, er wordt gewonnen! "Aanvullende Strategische Voorraden De provincies wijzen binnen een periode van 2 tot 3 jaar de noodzakelijke Aanvullende Strategische Voorraden aan en leggen het daarbij behorende beschermingsregime vast in provinciale verordeningen. Gebieden met hoge potentie voor geothermie, mogelijkheden voor gaswinning uit kleine velden en CO2-opslag worden zoveel mogelijk buiten de begrenzing van Aanvullende Strategische Voorraden gehouden." Dit uitgangspunt is in strijd met een zuivere afweging van het belang van de Aanvullende Strategische Voorraden. Ook gebieden met hoge potentie voor geothermie, mogelijkheden voor gaswinning uit kleine velden en CO2-opslag moeten aangewezen kunnen worden als Aanvullende Strategische Voorraad en niet op voorhand buiten de begrenzing gehouden moeten worden. Bovendien is het zeer ongewenst zo niet onaanvaardbaar dat de belanghebbenden uit de mijnbouwsector bij bepaling van dit beschermingsbeleid betrokken worden zoals staat beschreven in deze structuurvisie. "Nationale Grondwater Reserves Overwegingen Het aanwijzen en beschermen van Nationale Grondwater Reserves is er thans primair op gericht om de voorraad grondwater als natuurlijk kapitaal veilig te stellen voor toekomstige generaties. Binnen de begrenzing van de Nationale Grondwater Reserves ligt een relatief groot areaal met grote potentie voor geothermie. Daarnaast zijn er potenties voor aardgaswinning uit kleine velden en opslag van aardgas en CO2. Met het oog op de energietransitie is het niet wenselijk om geothermie, winning van aardgas uit kleine velden en opslag van CO2 uit te sluiten in aangewezen grondwaterreserves." Aangezien het	9/14/2018 5:16 PM

10 / 25

beschermen van de Nationale Grondwater Reserves er primair op gericht is om water veilig te stellen voor toekomstige generaties en winning van aardgas uit kleine velden en opslag van CO2 niet absoluut noodzakelijk zijn voor de energietransitie gelet op de enorme potentie van hernieuwbare energie en potentie van import uit minder kwetsbare gebieden elders in de wereld zouden winning van aardgas uit kleine velden en opslag van CO2 hier moeten worden uitgesloten. Van geothermie kan alleen sprake zijn bij toepassing van circulatievloeistof zonder verontreinigingsrisico. "Injectie van productiewater Huidig gebruik en ontwikkelingen Bij de winning van olie en/of gas wordt tevens water geproduceerd. Het geproduceerde water wordt productiewater genoemd en is een bijproduct van de olie- of gaswinning. Het productiewater is doorgaans erg zout en bevat ook andere stoffen die van nature in de diepe ondergrond aanwezig zijn." In productiewater zitten ook chemicaliën met risico's voor corrosie en verontreiniging. Zie bijvoorbeeld lekkende pijpen in Drenthe. Dit betekent dat ondergrond en waterreservoirs bewust worden blootgesteld aan deze vermijdbare risico's. In het licht van het belang van gezond drinkwater is dit een te groot risico dat uitsluitend om economische redenen wordt genomen aangezien zuivering te duur gevonden wordt. Zie ook bijbehorende rechtszaken. "Waterinjectie in een dergelijke breuk kan leiden tot een aardbeving. In Nederland mag niet geïnjecteerd worden in een reservoir, waarvan de breuken onder spanning staan." Kunnen er door winning of door de nog in beweging zijnde ondergrond (zoals de eerder beschreven kanteling) nieuwe breuken ontstaan of bestaande breuken onder spanning komen te staan? Zijn alle breuken en bijbehorende spanning met zekerheid bekend? Zijn alle mogelijke effecten door winning en nog in beweging zijnde ondergrond met zekerheid bekend? "Hoewel de risico's van mijnbouwactiviteiten voor de kwaliteit van het grondwater zeer klein zijn, is het uitgangspunt om daar waar er voldoende ruimte is, grondwatervoorkomens voor de drinkwatervoorziening niet te doorboren ten behoeve van mijnbouwactiviteiten." De zinsnede 'daar waar er voldoende ruimte is' duidt erop dat als deze ruimte er niet is, grondwatervoorkomens wel doorboord zouden kunnen worden. Gezien de grote impact van verontreinigd grondwater zou dit niet moeten worden toegestaan. Zowel bij waterwingebieden, grondwaterbeschermingsgebieden, boringsvrije zones als Nationale Grondwater Reserves biedt deze structuurvisie ondergrond ruimte aan schuin boren. Dit zou vanuit het maatschappelijk belang van schoon en gezond water niet moeten worden toegestaan. Bovendien zijn er provincies, zoals Utrecht, waar schuin boren nu niet is toegestaan. Dit staande beleid dreigt te worden overruled. "Acties met betrekking tot mijnbouwactiviteiten voor de energievoorziening Het Rijk neemt het initiatief om in overleg met drinkwaterbedrijven en mijnbouwactiviteiten de risico's van boren in de ondergrond te identificeren en te bespreken hoe hierop te anticiperen." Risico's identificeren en hierop anticiperen is iets anders dan risico's voorkomen door winning in drinkwatergebieden uit te sluiten tenzij..... "Uit de Verkenning welvaartseffecten blijkt dat het doen van een uitspraak over de welvaartseffecten van Aanvullende Strategische Voorraden niet mogelijk is zolang de omvang van deze gebieden en de overlap met potentiële energiebaten niet bekend zijn. Het uitsluiten van mijnbouwactiviteiten in de Nationale Grondwater Reserves zou volgens de verkenning niet welvaartsverhogend werken: door de grote omvang van deze gebieden worden potentiële energiebaten gemist. Pas op het moment dat Nederlandse drinkwater¬consumenten bereid zijn 1,5% tot 3,5% extra te betalen als 'compensatie' voor deze misgelopen baten lijkt een positief saldo mogelijk." Dit duidt erop dat in de verkenning primair gekeken is naar welvaartsverhoging (de bril). De baten die gemoeid zijn met olie- en gaswinning met mogelijke verontreiniging van drinkwater als gevolg, voegen kennelijk slechts 1,5% tot 3,5% waarde toe t.o.v. de prijs van het water! Waarom wordt olie- en gaswinning in deze gebieden dan niet direct uitgesloten? Zeker als we alle andere vormen van schade (direct en indirect, op korte en lange termijn) meerekenen. Ook de welvaart en het welzijn van toekomstige generaties wordt hiermee op het spel gezet en moet bij de berekening van kosten en baten worden meegenomen. "Monitoring Bij reguliere boringen zal dit gelet op bovenstaande werkwijze niet nodig zijn. Niettemin kan het wenselijk zijn bij boringen in kwetsbare gebieden of nabij waterwingebieden of wanneer sprake is van nieuwe of maatschappelijk gevoelige technieken, in de omgevingsvergunning voorschriften op te nemen over het monitoren van de kwaliteit van het diepe grondwater." De kans op een incident in de diepe ondergrond wordt klein geacht, maar de impact van aantasting van het diepe grondwater zal desastreus en onomkeerbaar kunnen zijn. Winning zou daarom moeten worden uitgesloten bij nieuwe voorkomens tenzij.... en op bestaande plaatsen zal monitoring van de kwaliteit van het diepe grondwater verplicht moeten worden gesteld. "Op pag: 60 van de nota van antwoord staat: Het beleidsmatig uitsluiten van mijnbouwactiviteiten in grote gebieden als de Nationale Grondwater Reserves leidt tot te grote beperkingen." Dit is dus de werkelijke reden, en niet dat winning zonder risico's kan plaatsvinden. "Het SodM toetst het geohydrologische protocol op basis van de door et mijnbouwbedrijf opgegeven lokale grondwaterhydrologie." Het waterwinningsbedrijf of waterschap is hier blijkbaar niet bij betrokken. De toezichthouder vaart blind op de informatie die door het belanghebbende mijnbouwbedrijf wordt aangeleverd. "Op pag 61 van de nota van antwoord staat: In de vergunning kan rekening worden gehouden met de nabijheid van kwetsbare gebieden of waterwingebieden. De genoemde situaties zijn niet scherp omschreven, dat biedt het bevoegd gezag beoordelingsruimte." Hier lijkt het doel van STRONG kernachtig beschreven te zijn. Dit komt overeen met de behoefte aan meer regie bij EZ (evaluatie Mijnbouwwet uit 2007). Dit vormt een risico voor onzuivere beoordeling door de ontstane machtsconcentratie bij EZK in combinatie met convergerende belangen en innige

Inventarisatie resultaat behandeling zienswijzen Structuurvisie Ondergrond (STRONG)

	banden met de fossiele industrie. "Op pag pag 66 van de nota van antwoord staat: Het Rijk gaat met provincies het gesprek aan over nut en noodzaak van boringsvrije zones binnen het traject voor vaststelling van Aanvullende Strategische Voorraden." Dit onderstreept de doelstelling: zo veel mogelijk winnen. Bescherming van water is niet nuttig en noodzakelijk in de ogen van de fossiele industrie en EZK.	
2	Nu al is er 'gehakketak' geweest over 'wie de baas is'.. (wellicht wegens 'reeds vergeven rechten...'); nu hebben gasbedrijven het zelfs voor elkaar gekregen, dat ze zeggenschap hebben en 'voorrang' krijgen 'daar waar het ('veilig, huhum') kan'... (met 3 jaar nog 'extra strategische grondwatervoorraad aanwijzen mogelijk'), maar ach, ergens ónder boren is 'schijnbaar' geen probleem (of vast 'beheersbaar', zo bagatelliseert men). Er moet een 'stop' mogelijk zijn indien een meerderheid dat wenst én een minderheid moet ook beschermd worden 'als dat redelijk is'.	9/10/2018 8:25 PM
3	Bij het schuinboren moet niet alleen de plaats waar geboord wordt bepalend zijn voor de vergunning, maar ook de grondlichamen in de ondergrond die hiermee geraakt worden. Met name onze dieper liggende zoete drinkwatervoorraad moet veilig gesteld worden voor toekomstige generaties en noodsituaties. Dit moet expliciet aan de Provincies meegegeven worden in de kaders voor de afweging van een eventuele vergunningverlening, zeker omdat door schuin boren er 2 verantwoordelijke provinciebesturen kunnen zijn.	9/10/2018 12:53 PM
4	continu metingen van drinkwaterputten,grondwater,aquifers en oppervlaktewater	9/5/2018 11:44 AM
5	1. Vooreerst de hoogste wettelijke obstakels opwerpen tegen het verder aantasten van de ondergrond. 2. Als vervolg een maatschappelijke discussie hieromtrent opstarten en begeleiden.	9/4/2018 7:27 PM
6	Neem maatregelen tegen de stijging van het mijnwater in Limburg, dit om een milieuramp te voorkomen.	9/2/2018 2:38 PM

Q8 Over VOORKÓMEN SCHADELIJKE GEVOLGEN MIJNBOUW moet het volgende alsnog gewijzigd worden:

Answered: 6 Skipped: 9

#	RESPONSES	DATE
1	"Met het oog op nieuwe ontwikkelingen kiest de overheid voor een proactieve houding. Dat wil zeggen dat vooraf de randvoorwaarden worden gegeven waaronder nieuwe initiatieven voor het gebruik van de ondergrond mogelijk zijn. Dat biedt duidelijkheid voor de markt." De randvoorwaarden die moeten gelden volgens een effectmeting over voorgenomen olie- en gaswinning in Woerden (2015) zijn reeds in de consultatieronde voor de nieuwe Mijnbouwwet aan de minister van Economische Zaken als zienswijze gecommuniceerd maar daar heeft EZ niets mee gedaan: 1. Effectrapportages dienen niet alleen over milieu te gaan maar over financieel, ecologisch, emotioneel en sociaal effect op alle groepen belanghebbenden inclusief toekomstige generaties 2. Omgekeerde bewijslast bij schade is de norm 3. Integrale nul-meting totale infrastructuur van de gebouwde omgeving zowel bovengronds als ondergronds op kosten van mijnbouwbedrijf 4. Borging dat het mijnbouwbedrijf 100% aansprakelijk is voor alle vormen van schade voor alle groepen belanghebbenden in financieel, ecologisch, emotioneel en sociaal opzicht, zowel direct als indirect en zowel op korte als lange termijn (toekomstige generaties) in het gehele interferentiegebied. Geleden schade wordt binnen 12 maanden na melding vergoed in geld of natura al naar gelang de voorkeur van gedupeerde. Dit omvat ook: >waardedaling van woningen. Voor nieuwe velden geldt W.O.Z pijljaar voorafgaand aan bekendmaking van de mijnbouwplannen als eerste ijkpunt. Voor bestaande velden geldt de hoogste W.O.Z waarde na het eerste ijkpunt gecorrigeerd voor overige waardeschommelingen > gezondheidschade en > kosten voor eventuele juridische ondersteuning bij procedures van hen die schade ondervinden. 5. Zekerstellen dat het mijnbouwbedrijf te allen tijde voldoende middelen heeft om ontstane schade van welke aard dan ook volledig te compenseren onder andere door het doen van stortingen in een fonds dat wordt beheerd door een onafhankelijke partij; garanties en waarborgen dat (buitenlandse) eigenaren/moeder concerns aansprakelijk zijn/blijven in geval van faillissement van het mijnbouwbedrijf. In het uiterste geval is de Staat aansprakelijk als vergunningverlener en medeontvanger van opbrengsten/winstdeler. 6. In geval van ecologische en/of emotionele schade is in principe financiële compensatie niet toereikend. Dit zal altijd in goed overleg met betrokkenen moeten worden opgelost. Denk hierbij aan aanplant van bomen/natuur, het bieden van voor betrokkenen aanvaardbare verhuismogelijkheden/opkopen woningen en versterken sociale cohesie op kosten van het mijnbouwbedrijf 7. Lokale gemeenschappen die in potentie vermindering van woongenot ervaren, delen mee in de winst. Dit geld wordt door gemeente en/of provincie geïnvesteerd in bijvoorbeeld energiebesparende maatregelen, duurzame energie opwekking, uitbreiding natuur of andere overlast compenserende projecten in onderlinge afstemming met betrokken bewoners 8. Tevens moet worden geborgd dat het mijnbouwbedrijf te allen tijde aansprakelijk blijft voor de gevolgen van een achteraf verkeerde/te rooskleurige risico inschatting. Dus in situaties waarbij schade ontstaat terwijl men vooraf, al dan niet wetenschappelijk gemotiveerd, risico's laag/anders inschat dan in praktijk blijkt, blijft men aansprakelijk. Hiermee wordt risico op 'bankiersgedrag' voorkomen": het internaliseren van winsten indien schade uitblijft en het externaliseren van schade als risico's zich toch (in hogere mate) voordoen (shifting the burden principe). Totale aansprakelijkheid zal bijdragen aan meer zorgzame keuzes en grotere bescherming van burgers en hun leefomgeving. Maar inzet moet zijn om schade te voorkomen. Deze aansprakelijkheid blijft gelden voor de duur van twee maal de termijn vanaf de eerste proefboring tot het stoppen van de winning met een minimum periode van 30 jaar. "Risicobeoordeling van ondergrondse activiteiten Voor elke activiteit in de diepe ondergrond kunnen diverse handelingen nodig zijn, zoals het plaatsen van een boring, het injecteren van hulpstoffen of het omhoog halen of onttrekken van grondwater, delfstoffen of aardwarmte. Bij elke handeling is er een kans dat er een ongewenste gebeurtenis optreedt, zoals bodemdaling, verlaging van de grondwaterstand of het lekken van gassen of vloeistoffen naar het grondwater. Deze ongewenste gebeurtenis kan door preventieve maatregelen worden voorkomen of de kans erop kan worden verkleind. Mocht de ongewenste gebeurtenis toch optreden, dan zijn er beheersmaatregelen mogelijk die het effect kunnen minimaliseren of beheersen. Dit samenspel bepaalt uiteindelijk het risico op ongewenste effecten." In paragraaf 1.2 staat bij tijdshorizon dat ingrepen in de ondergrond moeilijk ongedaan te maken zijn. Als het al kan is dat vaak tegen hoge kosten of met een lange hersteltijd. Aangezien de impact van risico's/incidenten mogelijk zelfs onomkeerbaar zijn en vrijwel altijd gedragen wordt door anderen dan degenen die de risicobeoordeling doen, is de facto sprake van afwenteling van gevolgen van inadequate risicobeoordeling. Dit hebben we ook in de bankensector gezien. Net als in de bankensector hebben degenen die voor mijnbouw een risicobeoordeling doen zelf belang bij een lage inschatting/uitkomst/exposure. Tegen deze achtergrond zou, in ieder geval in de	9/14/2018 5:16 PM

13 / 25

	mijnbouwsector, niet de kans op manifestatie van het risico bepalend moeten zijn maar juist de potentiele IMPACT. Dit om te voldoen aan adequate bescherming van mens en milieu inclusief toekomstige generaties, met name tegen de achtergrond van de huidige praktijk van afwenteling van schade. Deze feedback is in de oorspronkelijke zienswijze vergezeld van twee diagrammen. Met deze kennis is niets gedaan. "Tot slot kunnen vergunningen op grond van de Mijnbouwwet worden geweigerd of onder beperkingen worden verleend dan wel kunnen hieraan voorschriften worden verbonden in verband met de manier waarop de activiteiten worden uitgevoerd, waaronder de bij die activiteiten te gebruiken technieken, hulpmiddelen of stoffen, de veiligheid van omwonenden of het voorkomen van ernstige schade aan gebouwen of infrastructurele werken." Tijdens de behandeling van de nieuwe Mijnbouwwet in de Tweede Kamer is het woordje 'ernstige' bij schade verwijderd. Daarom moet 'ernstige' ook hier worden verwijderd. Tevens moet niet alleen schade aan gebouwen of infrastructurele werken worden voorkomen, maar alle vormen van schade, zowel direct als indirect op korte en lange termijn. Deze fout is niet verwijderd. "Op pag. 31 van de nota van antwoord staat: Of het mogelijk en wenselijk is om randvoorwaarden stellen aan de aard van de circulatievloeistof zal worden besproken met de branche, provincies, gemeenten en de Vewin, in het kader van de evaluatie van de regelgeving voor bodemenergiesystemen." Dit toont dat gebrek aan gevoel voor urgentie als het gaat om bescherming. Regelgeving over bescherming mag niet aan de branche overgelaten worden om te voorkomen dat er een extra 'Beerput Nederland' ontstaat.	
2	Er moet een 'stop' mogelijk zijn indien een meerderheid dat wenst én een minderheid moet ook beschermd worden 'als dat redelijk is'. Dus zónder dat er 'claims dreigen', vanwege 'vergeven rechten'...	9/10/2018 8:25 PM
3	M.i. is nog steeds niet gewaarborgd dat er een integrale afweging plaats vindt tussen 'energie' en 'drinkwater'. Energie is gericht op de korte termijn, terwijl drinkwater voor de lange termijn gewaarborgd moet worden.	9/10/2018 12:53 PM
4	Stoppen met mijnbouw in heel Nederland	9/5/2018 11:44 AM
5	1. Vooreerst de hoogste wettelijke obstakels opwerpen tegen het verder aantasten van de ondergrond. 2. Als vervolg een maatschappelijke discussie hieromtrent opstarten en begeleiden.	9/4/2018 7:27 PM
6	De effecten van de mijnbouw in Nederland worden duidelijker, maar er moet veel meer beleid zijn voor de komende 50 jaar. Dat vraagt om het actualiseren van de Structuurvisie Ondergrond.	9/2/2018 2:38 PM

Q9 Over BENUTTING ONDERGROND moet het volgende alsnog gewijzigd worden:

Answered: 5 Skipped: 10

#	RESPONSES	DATE
1	"Toekomstperspectief voor de energievoorziening In het kader van deze structuurvisie richt dit maatschappelijke vraagstuk zich op het zoeken naar de wijze waarop de ondergrond een bijdrage kan leveren aan de transitie naar een duurzame energievoorziening. Uitgangspunten bij dit vraagstuk zijn: • De veiligheidsrisico's worden zoveel mogelijk beperkt en de winning van energie wordt zo goed mogelijk ruimtelijk ingepast met het oog op de kwaliteit van de leefomgeving." Veiligheidsrisico's 'zoveel mogelijk beperken' is onvoldoende indien niet tegelijkertijd harde randvoorwaarden zijn overeengekomen met omwonenden over compensatie van directe en indirecte schade op korte en lange termijn inclusief toekomstige generaties. 'Zo goed mogelijke' inpassing is onvoldoende. Inpassing zou in harmonie moeten zijn met de omgeving. "• De energievoorziening is betaalbaar." Rekening houdend met de integrale kosten, dus inclusief herstel en compensatie van directe en indirecte schade op korte en lange termijn inclusief toekomstige generaties en klimaatschade. Recent heeft de businesscase Woerden aangetoond dat fossiele energievoorziening geen rekening houdt met deze kosten en bij de huidige energieprijs en werkwijze verliesgevend is. EZK lijkt niet van plan dit inadequate businessmodel aan te passen maar kiest voor continuering van de afwenteling. "Nut en noodzaak Als minst vervuilende fossiele brandstof zal aardgas nog lang een belangrijke rol innemen." Methaan is als broeikasgas vele malen gevaarlijker dan CO2 c.q. versterkt klimaatverandering. Vanuit klimaatveranderingsperspectief moet het winnen en verbruiken van aardgas dan ook worden vermeden, zeker gezien de recent aangetoonde veel grotere methaanlekkages. "Productie van gas uit kleine velden levert de Nederlandse samenleving financiële baten en werkgelegenheid op. Door de lage olieprijzen en de discussies rondom gaswinning op land, wordt het voor mijnbouwmaatschappijen steeds minder interessant om gas te winnen. Indien geen maatregelen worden genomen verdwijnen deze mijnbouwmaatschappijen en wordt het gas uit de kleine velden niet meer gewonnen." Waarom ziet EZK de toenemende maatschappelijke discussies en het afbrokkelende draagvlak rondom gaswinning op land niet als serieus signaal om de bakens te verzetten en volop te investeren in hernieuwbare energie in plaats van olie- en gasmaatschappijen te stimuleren met (fiscale) faciliteiten om toch nog uit kleine velden te blijven winnen? Hierbij wordt de potentiele directe en indirecte schade afgewenteld op omwonenden, milieu, klimaat en toekomstige generaties zonder garanties op compenserende maatregelen. Nu al zijn de kosten van CO2 uitstoot hoger dan de netto opbrengst van gaswinning uit kleine velden. Daar komen dan nog kosten voor andere potentiele schade bij. Daarom zou gaswinning uit kleine velden versneld moeten worden afgebouwd en winning van lokale hernieuwbare energie fiscaal moeten worden gestimuleerd met hetzelfde bedrag dat anders naar de fossiele industrie zou gaan. "Bij de opgave voor geothermie staat dat uit internationaal onderzoek meermaals is geconcludeerd dat injectie van water in of nabij natuurlijke breuken vaak gepaard gaat met bevingen." Hoe kan het dat deze risico's bij gaswinning meestal worden gebagatelliseerd? "Huidig gebruik en ontwikkelingen Voor zover het daarbij stationaire bronnen betreft, zal dit gebruik van aardgas vervangen moeten worden door gasvormige energiedragers uit duurzame bronnen (groen gas) of gecompenseerd moeten worden door CO2-opslag." CO2-opslag is geen compensatie maar symptoombestrijding met potentieel desastreuze effecten bij lekkage. Door afname van de zuurstofconcentratie in bodem of woonomgeving. Zijn de effecten van CO2-lekkage getest op bodemleven, agrarische opbrengst en bewoonde gebieden? In een langetermijnvisie zou moeten worden ingezet op het vermijden van uitstoot en technieken zonder schadelijke effecten. "Zolang we zelf nog aardgas nodig hebben, draagt veilige gaswinning tegen maatschappelijk aanvaardbare kosten in Nederland bij aan een verminderde afhankelijkheid van aardgas uit het buitenland." Onder andere Groningen maar ook bevingen en bodemdaling bij kleine velden tonen aan dat gaswinning op lange termijn niet veilig is. Bovendien zijn de maatschappelijke kosten juist onaanvaardbaar gebleken. De enige wijze om de werkelijke kosten zichtbaar te maken is door alle directe en indirecte kosten op korte en lange termijn van potentiële schade aan mens, milieu en maatschappij inclusief toekomstige generaties en klimaatschade in de business case mee te nemen. De businesscase Woerden heeft aangetoond dat de maatschappelijke kosten groter zijn dan de opbrengsten. "Oliewinning Beleid Ten aanzien van het winnen van olie zijn er geen nieuwe ontwikkelingen voorzien. Indien er een aanvraag is om een reeds verlaten winning te hervatten, dan biedt de huidige regelgeving voldoende waarborgen voor een beoordeling of de winning veilig en betrouwbaar kan plaatsvinden." Beleid met oog op de energietransitie moet er op gericht zijn om olie in de grond te laten en de vraag naar olie te elimineren. "Opslag van stoffen in lege gasvelden Gasvelden zijn structuren die zowel geografisch als in diepte zijn afgebakend en reeds bewezen hebben	9/14/2018 5:16 PM

15 / 25

dat ze voor lange tijd – miljoenen jaren op de geologische tijdschaal – stoffen kunnen vasthouden. Een leeg gasveld kan voor verschillende doeleinden worden ingezet. Een gasveld kan benut worden voor CO2-opslag of kan als aardgasbuffer voor het opvangen van pieken in energievraag worden gebruikt." Kunnen er door winning en de nog in beweging zijnde ondergrond veranderingen ontstaan in de ondergrond of is dit uitgesloten? CO2 verdrijft zuurstof. Bij lekkage naar boven vermindert de zuurstof concentratie. Mens en dier zijn in deze situatie potentieel in levensgevaar. Zijn deze risico's meegewogen? Wat is de impact als dit risico zich zou manifesteren? "Opgave Er dient met de mogelijkheid rekening gehouden te worden dat CO2 uit de buurlanden (bijvoorbeeld uit de haven van Antwerpen of uit het Ruhrgebied) via Nederland getransporteerd wordt naar opslaglocaties in de Noordzee. In de omringende landen zijn opslaglocaties veel minder voor handen. Nederland kan op deze manier haar strategische ligging benutten en een grote rol spelen in de transport en opslag van CO2. Hiermee kunnen voor Nederland de kosten worden verlaagd." Zijn in de business case ook de kosten voor compensatie van schade ten gevolge van ongelukken met CO2 vervoer en opslag meegenomen? In welke mate is rekening gehouden met de mogelijkheid van (dodelijke) slachtoffers? Zie hierbij ook het vorige punt. Dit pleit ervoor om CO2 opslag in bewoonde en agrarische gebieden uit te sluiten. "Op pag 38 van de nota van antwoord staat: Op het ruimtelijk planniveau is met name van belang dat het kabinet in het kader van de energietransitie vooralsnog hecht aan voortzetting van de gaswinning." Dit verklaart de focus van het afwegingskader op winning in plaats van bescherming. "Zoutwinning Huidig gebruik en ontwikkelingen In 2011 is besloten om de zoutwinning in Noordwest-Friesland te verplaatsen van onder het land naar winning onder de Waddenzee. Hierbij wordt via het 'hand-aan-de-kraan- principe' gewaarborgd dat de natuurwaarden van de Waddenzee niet in het geding komen." Hoe zeker weet men dat dit hand-aan-de-kraan-principe afdoende werkt? Hoe vaak is het al toegepast en is de effectiviteit wetenschappelijk bewezen? Hoe wordt voorkomen dat, zoals tussen Enschede en Hengelo, risico ontstaat op sink holes (zinkgaten)? (Bron: NRC 25-11-2015). Worden de kosten van herstel van de mogelijke gevolgen van deze sink holes onder de A35, hoogspanningsmasten, (internationale) gasleidingen, huizen, bedrijven, verzakking van de infrastructuur en vervuiling van het grondwater meegenomen in de business case? Als zoutwinning niet van nationaal belang wordt geacht en toch desastreuze gevolgen kunnen ontstaan, ook voor het grondwater, waarom worden hier dan vergunningen voor afgegeven? "Op pag. 47 van de nota van antwoord staat: Ondanks het feit dat zoutwinning niet van nationaal belang is, zijn de daarmee samenhangende economische activiteiten voor zowel de regio als de Nederlandse maatschappij wel degelijk van belang." Ook deze uitspraak bewijst dat het belang van economie prevaleert boven belang van omwonenden. Hoe is geborgd dat alle schade ook op lange termijn verhaalbaar is op de veroorzakers? "Locatiespecifieke afwegingen bij mijnbouwactiviteiten Gaswinning uit kleine velden" Deze hele paragraaf is toegeschreven naar het mogelijk maken van gaswinning. Er wordt niet ingegaan op de desastreuze invloed van CO2 en methaan op klimaatverandering. Ook wordt geen woord besteed aan de gevolgen voor omwonenden, milieu en toekomstige generaties of compenserende maatregelen. Deze aspecten zouden integraal moeten worden betrokken bij deze structuurvisie. "Landschappelijke, natuurlijke en cultuurhistorische kwaliteiten Het beoordelen van een activiteit in deze gebieden is maatwerk en kan resulteren in het toestaan of ontoelaatbaar achten van de desbetreffende activiteit." Hieruit blijkt dat zelfs voor deze unieke gebieden ruimte gelaten wordt om, op basis van een locatiespecifieke beoordeling, te besluiten om olie en/of gas te winnen. Tegen de achtergrond van het beschreven risicobeoordelingsproces en de economische en financiële belangen die spelen bij de uitvoerders hiervan zouden deze gebieden beter moeten worden beschermd en, bij ongewijzigd regime, op voorhand moeten worden uitgesloten. "Verkenning welvaartseffecten De Verkenning welvaartseffecten laat zien dat het op het niveau van scenario's lastig is om vanuit economisch oogpunt preferente richtingen te identificeren. Verschillen tussen de maatschappelijke effecten van de vier ondergrondscenario's ontstaan door verschillen in achtergrondscenario's, waarin de gasprijs en de CO2-prijs variëren en daarmee bepalend zijn voor de uitkomsten." In welke mate is rekening gehouden met de welvaartseffecten van verminderde gezondheid, klimaatverandering, aantasting woonomgeving, waardedaling onroerend goed, bodemdaling, aantasting integriteit infrastructuur, kosten voor herstel etc.? "Uit het planMER blijkt dat de risico's op milieueffecten over het algemeen laag zijn. Dit betekent dat er weinig kosten gemaakt hoeven te worden om deze effecten te compenseren." Zijn de ervaringen in Groningen hierbij meegenomen? Deze conclusie is in tegenspraak met de vaststelling in deze structuurvisie dat ongewenste gebeurtenissen in de diepe ondergrond moeilijk of alleen tegen zeer hoge kosten kunnen worden opgelost. Zijn de risico's verbonden aan klimaatverandering ook laag en zijn er weinig kosten om de effecten hiervan te compenseren? "Geothermie heeft een hoge potentie om tot welvaartseffecten met een positief saldo te komen: het kan leiden tot een reductie van CO2, heeft een positief effect op de voorzieningszekerheid en de risico's zijn vergelijkbaar met die van gaswinning uit kleine velden." Bij geothermie vindt geen extractie plaats zoals bij gaswinning. Dit betekent dat de concrete risico's, bijvoorbeeld op gebied van bodemdaling en trilling en verontreiniging door chemische toevoegingen niet vergelijkbaar zouden zijn mits voor geothermie alleen stoffen gebruikt mogen worden 'zonder milieu impact'. "Op Pag 58 van de nota van antwoord staat n.a.v. verzoek nogepa: Hoewel de risico's van mijnbouwactiviteiten beperkt zijn door strenge eisen en voorwaarden, zijn risico's voor de kwaliteit van het grondwater niet geheel uit te

	sluiten. In de gebieden waar nu grondwater wordt onttrokken voor de openbare drinkwatervoorziening is het risico op verontreiniging door mijnbouwactiviteiten, hoe klein ook, niet acceptabel. Een eventueel optredende verontreiniging heeft namelijk grote consequenties voor de huidige drinkwatervoorziening. De provincies sluiten daarom alle toekomstige mijnbouwactiviteiten, inclusief geothermie, uit in de waterwingebieden, grondwaterbeschermingsgebieden en boringvrije zones rondom bestaande winputten. Het Rijk zal voor deze activiteiten dan ook geen omgevingsvergunning afgegeven. Boringen die van buiten de begrenzing van deze beschermingsgebieden tot onder deze voorraden komen acht het kabinet in beginsel wel mogelijk, mits er geen risico's zijn voor de kwaliteit van het grondwater. Dit is een nuancering van de tekst in de Ontwerp Structuurvisie Ondergrond. Deze zal daarom worden aangepast op basis van dit antwoord." Dit is een voorbeeld waarbij het ministerie wel tegemoet komt aan de wensen van de vertegenwoordiging van de fossiele industrie. Bij indieners van zienswijzen op gebied van extra beschermingsmaatregelen hebben wij dit niet waargenomen. "Op pag 59 van de nota van antwoord staat: een algemeen verbod op het boren onder grondwatervoorraden zoals sommige provincies doen, is niet goed te onderbouwen. Het Rijk sluit deze boringen daarom beleidsmatig niet bij voorbaat uit." Hiermee overruled het Rijk de provincie en wordt duidelijk dat vol ingezet wordt op winning.	
2	Optimale, maximale benutting ondergrond, je geeft rechten weg zo ten koste van bovengrond en dat gaat dus grote gevolgen geven, die al dan niet gewenst zijn. Er zal te weinig ruimte/'oog' zijn voor 'kleinere belangen, lokale belangen'. Het Rijk en 'initiatiefnemers' gaan vanwege 'economische mogelijkheden' en 'gewoon, omdat het kan' hun (door anderen vaak ongewenste) stempel drukken. Je kan mooi spreken over 'planproces' en 'ambitie' en 'draagvlak vergroten', maar daar spreekt al een 'het gaat gewoon gebeuren' uit.... Er moeten meer opties ingebouwd worden om ook bijv. 'nee' te kunnen zeggen als 'lokaal' 'iets niet wil, omdat het wat ánders wil.....'.	9/10/2018 8:25 PM
3	Meer kennis vergaren via meetexpertise die continu en direct de schadelijke gevolgen laten zien, hoe mijnbouw de bodem, drink-en grondwater vervuilt en rampzalig achterlaat. Bovengronds van onze huizen en infrastructuur een puinhoop maakt en burgers en omwonenden in een onveilige en ongezonde situatie laten zitten.	9/5/2018 11:44 AM
4	Het beschermen én bevorderen van de biologische landbouw en veeteelt. Het beschermen van de biodiversiteit.	9/2/2018 2:38 PM
5	1. Bij mijn nummer 38 Nota van Beantwoording staat alleen het antwoord in hoofdstuk 19 (Eindberging radioactief afval) vermeld. Ik had echter ook een zienswijze ingezonden op hoofdstuk 15 (Opslag stoffen in lege gasvelden). Daarin had ik gevraagd om de eerste zin weg te laten en 9 nadelen van opslag van CO2 (die ik eerder heb geplaatst op de website van PvdA Barendrecht) te noemen. 2. Over de eindberging van radioactief afval had ik gevraagd om daarvoor de gebieden te reserveren die volgens het OnderzoekProgramma Eindberging Radioactief Afval (OPERA) geschikt lijken voor eindberging, ook al zou dat publieke weerstand opleveren. De beantwoording is dat dit zo'n klein oppervlak betreft dat hier altijd plaats voor te vinden is. Dit is onjuist omdat bij OPERA verwaarlozingen zijn gebruikt waardoor de veiligheid van een grote opslag voor al het verwachte afval niet is aangetoond. Daarom moet worden gekozen voor veel kleine bergingen op plaatsen waar geen boringen mogen hebben plaatsgevonden.	9/2/2018 1:48 PM

Q10 Over BETER BORGEN INVLOED LOKAAL EN/OF PROVINCIAAL BESTUUR moet het volgende alsnog gewijzigd worden:

Answered: 4 Skipped: 11

#	RESPONSES	DATE
1	"Overige acties 9. Het Rijk en de decentrale overheden zullen samen verkennen of het nodig is om aanvullende bestuurlijke afspraken te maken over de doorwerking van de in deze structuurvisie neergelegde visie op duurzaam, veilig en efficiënt gebruik van de ondergrond." Deze visie biedt in de huidige vorm geen zicht op duurzaam en veilig gebruik van de ondergrond. Duurzaam betekent hernieuwbare energie die in harmonie met de omgeving wordt opgewekt en gebruikt, rekening houdend met toekomstige generaties om in hun behoefte te kunnen voorzien. Veilig betekent dat risico's met hoge impact in principe worden uitgesloten tenzij.... Om de kwaliteit en zuiverheid van de besluitvorming over blootstelling aan risico's te borgen moet aan de randvoorwaarde worden voldaan dat alle kosten voor compensatie van directe en indirecte schade op korte en lange termijn inclusief klimaatschade en toekomstige generaties in de berekeningen worden meegenomen met de garantie op reservering in een onafhankelijk beheerd fonds en uitbetaling zonder gerechtelijke procedures als het risico zich manifesteert. Met andere woorden, het afwentelen van gevolgen van een onjuiste risico-inschatting, zoals in Groningen, zou door de structuurvisie ondergrond niet meer mogelijk moeten zijn. "Rijk en decentrale overheden werken samen met andere partijen aan de ontwikkeling of verbetering van de informatievoorziening en modellen om de oorzaken van bodemdaling en de effecten daarvan in kaart te brengen. Daarbij zal aandacht worden geschonken aan de relatie tussen klimaatverandering, waterbeheer, mijnbouwactiviteiten en bodemdaling. Dit zal onder meer plaatsvinden via het Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie, het Landelijke Kennisprogramma Bodemdaling en het Kennisprogramma Effecten Mijnbouw." Deze actie onderstreept dat tot op dit moment onvoldoende kennis bestaat over de oorzaken en effecten van bodemdaling terwijl decennialang toestemming is gegeven voor mijnbouwactiviteiten. Waar wel voldoende informatie over bestaat is de impact van fossiele brandstoffen op het klimaat. Klimaatadaptatie gaat over omgaan met de gevolgen van klimaatverandering. In dit verband moet tegelijkertijd adequate actie komen om de belangrijkste oorzaak, uitstoot van broeikasgassen, te stoppen. Door olie- en gaswinning toe te staan en zelfs te faciliteren en stimuleren zonder adequate compensatiemaatregelen voor schade en uitstoot blijven we dweilen met de kraan open. Dit is maatschappelijk onverantwoord. "De Structuurvisie Ondergrond en vergunningen voor mijnbouwactiviteiten Verder is er voor het uitvoeren van mijnbouwactiviteiten op een voorgenomen locatie altijd een omgevingsvergunning op grond van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht nodig. De minister van Economische Zaken is hiervoor bevoegd gezag." Vergunningsverlening door de partij die zelf het grootste belang heeft (inkomsten) en sterk verweven is met de olie- en gassector, is uit oogpunt van borging van good governance ongewenst en onverstandig. Dit kan worden gezien als een weeffout in het besluitvormingssysteem. Deze te grote concentratie van (doorzettings)macht moet in het belang van de samenleving inclusief toekomstige generaties worden ondergebracht bij een ministerie dat een onafhankelijke, neutrale en zuivere besluitvorming waarborgt. "In het Besluit algemene regels ruimtelijke ordening (Barro) kunnen gebieden worden aangewezen waarin mijnbouwactiviteiten niet worden toegestaan. In die gebieden kan dan geen omgevingsvergunning voor het oprichten en in werking hebben van een opsporings-, winnings- of opslaginstallatie worden afgegeven. Dit wil echter niet zeggen dat er geen winning mogelijk is onder dit gebied. Door schuin of deels horizontaal te boren kan het mogelijk zijn om onder dit gebied delfstoffen te winnen. Het aangevraagde gebied hoeft dan ook niet op voorhand uitgesloten te worden voor de opsporing of winning van delfstoffen." Dit betekent dat in praktijk geen enkel gebied kan worden uitgesloten en gevrijwaard van negatieve gevolgen van olie- en gaswinning. Schuin of deels horizontaal boren zou ten minste in kwetsbare gebieden moeten worden uitgesloten waarbij de provincie(s) samen met betrokken gemeenten bevoegd gezag moeten blijven. "Adviesrecht decentrale overheden Opsporings-, winnings- en opslagvergunningen Vergunningaanvragen voor opsporing, winning of opslag worden door de minister van Economische Zaken getoetst aan de vigerende mijnbouwwet- en regelgeving. Daarbij kan, voor zover dit is vastgelegd in algemene regels in het Barro en het Mijnbouwbesluit, rekening worden gehouden met het ruimtelijke afwegingskader in de Structuurvisie Ondergrond." Het woord 'kan' is te vrijblijvend. De minister 'zal' rekening houden. Voor zover dit niet is vastgelegd in algemene regels in het Barro en in het Mijnbouwbesluit zou dit alsnog moeten gebeuren. "Winningsplannen en opslagplannen In de Mijnbouwwet is geregeld dat op de voorbereiding van het besluit omtrent instemming met een winningsplan of een opslagplan de uitgebreide voorbereidingsprocedure (afdeling 3.4 van de Algemene wet bestuursrecht) van toepassing is. Een ieder wordt in de gelegenheid gesteld om een zienswijze in te dienen op de voorgenomen wijze van winning of opslag. Op deze wijze worden burgers	9/14/2018 5:16 PM

18 / 25

	rechtstreeks betrokken bij besluiten tot instemming met het winningsplan. Gemeenten, provincies en waterschappen krijgen een adviesrecht bij deze instemmingsbesluiten." Wat is het concrete nut van het indienen van een zienswijze of het geven van een advies als in praktijk nog nooit een vergunning voor winning(splannen) van olie- en gas is geweigerd? Kan de minister criteria geven die duidelijk maken wanneer zienswijzen of adviezen worden gehonoreerd en wanneer niet? "Vergunningen mijnbouwactiviteiten en adviesrecht decentrale overheden" In het overzicht moet in de kolom beoordelingsgronden het woordje 'ernstige' bij schade geschrapt worden. Het woordje 'veiligheid' bij omwonenden moet worden aangevuld met 'nadelige gevolgen' zoals bij milieu en natuur. "In hoofdstuk 2 nota van antwoord staat: De structuurvisie bevat beleidsuitspraken op nationaal en regionaal niveau en gaat niet in op de ruimtelijke inpassing van mijnbouwinstallaties. Hiervoor is een locatiespecifieke afweging nodig die aan de orde komt bij de beoordeling van een omgevingsvergunning. Bij deze afweging worden ook lokale en regionale belangen en activiteiten meegenomen en worden mogelijke effecten op de ondergrond en bovengrond beoordeeld. Er wordt rekening gehouden met de bestaande problematiek en cumulatie van effecten." Dit lijkt mooi, maar deze afweging is in handen van EZK. Dit is een te grote concentratie van macht waarbij niet mag worden verwacht dat de afweging ten koste van eigen belangen zal gaan plaatsvinden (omgevingsvergunning voor winning zal niet worden geweigerd). Deze locatiespecifieke afweging moet buiten de bevoegdheid van EZK vallen (aan banden worden gelegd) zoals ook door RvS is geadviseerd bij het uit handen nemen van de afweging tussen veiligheid en leveringszekerheid Groningengas.	
2	Zie hiervoor bij 8 ook al. Planproces klinkt prachtig, maar de basisfout is al gelegd in de Kaders en Randvoorwaarden van de Strong... "Nuttig, efficiënt en veilig", het klinkt mooi, maar het geeft 'rechten weg' en daar kan geen lokale schijninspraak nog wat aan afdingen.. 'want beleid'... en 'want zo afgesproken' (nou ja, van hogerhand opgelegd), zelfs al ligt in provinciale plannen al ander beleid vast, bij 'botsingen' kijkt men weer naar 'nuttig, efficiënt en veilig' en 'lands/algemeen belang' dat dan voorrang krijgt boven lokaal belang. Zoals in beleidsstukken al wordt geschreven, is de bedoeling, dat Provincie en gemeenten dat 'landelijk belang' een beetje volgen, dus ook daar wordt al vrijheid ingeperkt. Met zo'n 'basisstuk' als deze Strong lijkt het toch het meest op 'dictatuur van bovenaf', door bedrijven en Staat.., met schijnrapporten, die overal wel een oplossing voor weten...	9/10/2018 8:25 PM
3	Kennis is lokaal vaak onvoldoende voor beoordeling van eventuele vergunningen. Het is cruciaal dat het Rijk duidelijke kaders meegeeft, zodat de provincie niet alleen de korte termijn belangen gebruikt voor beoordeling van aanvragen.	9/10/2018 12:53 PM
4	Meer invloed lokaal en provinciaal bestuur	9/5/2018 11:44 AM

Q11 Over een ANDER ONDERWERP moet het volgende alsnog gewijzigd worden:

Answered: 5 Skipped: 10

#	RESPONSES	DATE
1	Los van de retoriek over adviesrecht, omgevingsparticipatie en coördinatie van vergunningen om het de burger makkelijk te maken wordt hier slechts één doel gediend: zo snel mogelijk de laatste restjes olie en gas winnen. Nu EZK sinds de nieuwe Mijnbouwwet ook bevoegd gezag is voor het verlenen van de omgevingsvergunningen hebben ze alle touwtjes in handen: belanghebbende, vergunningverlener, toezichthouder. En als de laatste wet inzake Groningen zou worden aangenomen wordt ook nog toegang tot de civiele rechter ontzegd. Vanuit deze machtsconcentratie worden alle potentieel resterende decentrale belemmeringen in de ogen van mijnbouwondernemingen maar bescherming en inspraak in de ogen van burgers verwijderd. Door schuin of deels horizontaal te boren wil men vergunning verstrekken voor winning onder tot nu toe beschermde drinkwaterwinningsgebieden. Onder het mom van veilig en verantwoord. Het woordgebruik in deze structuurvisie duidt op louter economisch perspectief: profijt, economische factor, en er staat zelfs dat duurzaam betekent 'blijvend profiteren'. "Ambitie De overheid doet er alles aan om draagvlak voor haar besluiten te krijgen in de samenleving". Kijkend naar de structurele afwenteling van schade op omwonenden in bijvoorbeeld Groningen, hun verzet hiertegen en talloze claims waarbij uiteindelijk een fractie van het bestede bedrag als compensatie naar gedupeerden gaat en het grootste deel opgaat aan juridische kosten en expertiseprocessen om aan te tonen dat schade niet door gaswinning komt, dan is 'alles' doen om draagvlak te krijgen, in praktijk volstrekt onvoldoende. Tegen deze achtergrond is in de ogen van de samenleving de enig afdoende maatregel om dan geen boringen/winning van olie en gas meer toe te staan. "Kennis over het functioneren van de ondergrond wordt ingezet om effecten van gebruik in te schatten en de juiste keuzes te maken." In het licht van Groningen is de kennis ontoereikend geweest en/of zijn effecten onjuist ingeschat. De gevolgen hiervan zijn niet voor rekening gekomen van de veroorzakers, maar afgewenteld op de gedupeerden. "Duurzaam, veilig en efficiënt gebruik van de ondergrond impliceert dat de diverse vormen van gebruik bij voorkeur plaatsvinden op die locaties waar de natuurlijke omstandigheden daarvoor het meest geschikt zijn, dat wordt ingespeeld op natuurlijke processen en dat de veiligheid van de bevolking zo goed mogelijk is geborgd." De veiligheid van de bevolking 'zo goed mogelijk' borgen is, zeker in het licht van 'er alles aan doen om draagvlak te krijgen' in praktijk onvoldoende. De veiligheid moet in woord en daad voorop staan. Daarnaast moeten alle vormen van schade, zowel direct als indirect, op korte en lange termijn vergoed worden door de veroorzakers zonder dat rechtszaken nodig zijn, maar wel mogelijk om geschillen te laten toetsen door een onafhankelijk arbiter en/of aan de civiele rechter voor te leggen. "Beleid voor bodem en ondergrond vraagt om een integrale blik en het met elkaar verbinden van de ruimtelijke ordening met het milieubeleid, het klimaatbeleid, het energiebeleid, het waterbeleid en het bodembeleid. De aspecten veiligheid en gezondheid vormen daarbij belangrijke aandachtspunten." 'Aandachtspunten' is volstrekt onvoldoende. Veiligheid en gezondheid moeten harde randvoorwaarden zijn. De gezondheid van toekomstige generaties wordt alleen al door klimaatverandering ten gevolge van broeikasgassen direct in gevaar gebracht. Deze randvoorwaarde maakt dat olie- en gaswinning niet meer moet plaatsvinden tenzij..... "Duurzaam Veelal wordt het begrip duurzaamheid omschreven aan de hand van de drie P's: People (mensen), Profit (winst), Planet (aarde). Duurzame ontwikkeling houdt in dat de ontwikkelingen bij alle drie P's met elkaar in evenwicht zijn. In deze structuurvisie wordt dat vooral opgevat als 'evenwicht tussen benutten en beschermen'." We weten uit de ervaringen van Groningen wat benutten en beschermen vanuit EZK en de fossiele industrie in de praktijk betekent. Benutten heeft voorrang; bescherming is onvoldoende en dit dreigt nu dus zelfs gelegaliseerd te worden. De meest gebruikte en algemeen geaccepteerde definitie van duurzaamheid komt van de VN-commissie Brundtland uit 1987: "Duurzame ontwikkeling is ontwikkeling die aansluit op de behoeften van het heden zonder het vermogen van toekomstige generaties om in hun eigen behoeften te voorzien in gevaar te brengen". Deze definitie legt nadrukkelijk de randvoorwaarde dat het huidige beleid het vermogen van toekomstige generaties om in hun behoeften te voorzien niet in gevaar mag brengen. Feit is dat ten gevolge van winning en verbranding van fossiele brandstoffen niet alleen de toekomstige generaties worden geschaad maar ook de huidige bewoners (zoals in Groningen waar ook tal van kleine velden zijn). Als het gaat om nut en noodzaak zal ook rekening moeten worden gehouden met de negatieve langetermijneffecten. Die ontbreken in deze structuurvisie. "Beschermen van de nog aanwezige voorraden gas en olie' in plaats van het beschermen van mens en dier, inclusief toekomstige generaties toont het doorgeslagen economisch kortetermijndenken van deze structuurvisie. "Meebewegen met natuurlijke processen levert economisch voordeel op. Er hoeven namelijk minder technische en dure oplossingen te worden	9/14/2018 5:16 PM

gezocht om wateroverlast, droogteschade, bodem verdichting, bodemdaling en vele andere problemen op te lossen." Hoe komt het dan dat deze visie toch wil doorgaan met het verstoren van de natuurlijke processen door uitstoot van broeikasgassen ten gevolge van olie- en gaswinning? Waarom worden aardbevingen en bodemdaling niet genoemd? Waarom wordt de (economische) schade van winning en CO2 uitstoot niet expliciet gemaakt en meegenomen in de business cases? "Betrokkenheid en draagvlak Beleid is effectief als de relevante partijen betrokken zijn en er zoveel mogelijk draagvlak is voor de genomen besluiten." Wat wordt verstaan onder zoveel mogelijk draagvlak? Welke criteria worden hiervoor gehanteerd? "Ook vervelende keuzes kunnen toch draagvlak krijgen als duidelijk wordt welke maatschappelijke belangen ermee gediend zijn en beargumenteerd kan worden dat andere oplossingen niet effectief zijn." Zolang het gedrag van de overheid en mijnbouwondernemingen en de regelgeving de burger niet aantoonbaar beschermen en compenseren tegen negatieve gevolgen, dan is dit een onjuiste aanname die niet tot draagvlak zal leiden. "Met het oog op het vergroten van betrokkenheid en draagvlak worden de volgende uitgangspunten gehanteerd: • De overheid is duidelijk over de kaders en randvoorwaarden voor een project of een beleidstraject en het proces dat wordt gevolgd." Kaders, randvoorwaarden en te volgen proces dienen uniform te zijn en veiligheid van en leefbaarheid voor de burger te garanderen. Zie randvoorwaarden uit Woerden. "• Er wordt gebruik gemaakt van de kennis van betrokken partijen en alle beschikbare kennis wordt gedeeld." Hoe wordt geborgd dat ook kennis van werkelijk onafhankelijke deskundigen wordt betrokken en dat alle beschikbare informatie ook aan hen ter beschikking wordt gesteld? Dit betekent ook dat de confidentialiteitsperiode in de Mijnbouwwet moet worden verwijderd. "Bij de uitwerking van de beleidsopgaven en de belangenafweging is er expliciet aandacht voor veiligheid, volksgezondheid en leefbaarheid. De opgaven voor de ondergrond worden verbonden met wat mensen bezighoudt." Milieu en toekomstige generaties ontbreken in de opsomming. Daarnaast dienen ook indirecte schade en compensatie daarvan te worden meegenomen. "Nationale belangen Het Rijk heeft een systeemverantwoordelijkheid, wat inhoudt dat het Rijk via wetgeving de taken en bevoegdheden toedeelt, de spelregels daarbij vaststelt en de instrumenten biedt om het beleid vorm te kunnen geven en uit te kunnen voeren." De praktijk van Groningen waarbij belangen van burgers systematisch werden en worden geschaad toont aan dat er sprake is van een systeemfout/ontwerpfout. Dit betekent dat het bevoegd gezag moet worden belegd bij een minister die de MINSTE belangen heeft c.q. het meest neutraal de afwegingen kan beoordelen voordat tot verlening van een vergunning zou kunnen worden overgegaan. Alleen op deze wijze kan kiezen voor het eigen belang, zoals nu de praktijk is bij EZ(K) als het gaat om olie- en gaswinning, worden geminimaliseerd en kan ten minste de schijn van belangenverstrengeling worden voorkomen. Op dit moment worden aan de lopende band vergunningen afgegeven en protesten en zienswijzen structureel ter zijde geschoven. Dit tast het gevoel van rechtvaardigheid aan, maakt de weerstand nog groter en laat boosheid toenemen en verdiepen. Het vertrouwen in de fatsoenlijke werking van onze democratie neemt verder af. "In bijzondere gevallen heeft het Rijk 'doorzettingsmacht', hetgeen inhoudt dat het Rijk bepaalde ontwikkelingen kan afdwingen, als dit op grond van een zwaarwegend nationaal belang noodzakelijk is. Maar ook hierbij is er inbreng vanuit de regio mogelijk met het oog op een goede inpassing. Maar bij een beperkt aanbod kan het vanuit een nationaal belang nodig zijn om voorrang te geven aan een specifieke functie op een bepaalde locatie. Het nationale belang prevaleert dan boven regionale of lokale belangen." De implicatie is dat 'beperkt aanbod' van energie altijd prevaleert boven regionale of lokale belangen. Wat zijn de criteria voor zwaarwegend nationaal belang c.q. beperkt aanbod? "Bovendien is het Rijk verantwoordelijk voor een goede implementatie van de Europese Kaderrichtlijn Water. Daarin is vastgelegd dat achteruitgang van de kwaliteit van (grond)waterlichamen die gebruikt worden voor het onttrekken van water voor menselijke consumptie dient te worden voorkomen." De meest effectieve manier om achteruitgang van de kwaliteit van (grond)waterlichamen daadwerkelijk te voorkomen is door vermijdbare risico's uit te sluiten tenzij…. "Samenwerken bij de energievoorziening – omgevingsmanagement Vijf uitgangspunten voor samenwerking bij energieprojecten (omgevingsmanagement): • Het samenbinden van belanghebbenden. De kern hiervan is dat het bevoegd gezag en de initiatiefnemer samen met burgers, bedrijven, lokale overheden en maatschappelijke organisaties zoeken naar gemeenschappelijke belangen, van waaruit het beleid en de energieprojecten vorm kunnen worden gegeven." Voordat zicht kan ontstaan op gemeenschappelijke belangen moeten alle verwachte effecten op alle groepen belanghebbenden in kaart worden gebracht. Daar waar schadelijke effecten worden verwacht zal moeten worden geïnventariseerd/besproken hoe deze kunnen worden voorkomen. Als dit niet mogelijk is en het nationaal belang aantoonbaar zo groot is dat het toch zal moeten gebeuren dan moeten vooraf de compenserende maatregelen als randvoorwaarde worden geïnventariseerd en vastgesteld. Zie voorbeeld Woerden. Dit moet worden aangevuld met locatiespecifieke eisen. "• Transparantie en vertrouwen. Het delen van informatie, het realiseren van een gelijke kennisbasis en transparant zijn over het proces en rollen en belangen van partijen zijn hiervoor belangrijk." Transparantie betekent dat alle informatie ter beschikking gesteld wordt zodat contra-expertises mogelijk zijn. Dat is nu aantoonbaar niet het geval gegeven de vertrouwelijkheidsperiodes van vijf respectievelijk tien jaar in de Mijnbouwwet. Overigens is vertrouwen niet het resultaat van informatie en kennis maar van integer gedrag in de praktijk. Dit betekent dat eerst gedurende langere tijd ander (integer) gedrag, onder andere

in Groningen, zichtbaar moet zijn alvorens sprake kan zijn van (enige vorm van) hersteld vertrouwen. Integer betekent hier heel houden of heel maken, doen wat beloofd is door overheid en mijnbouwbedrijf en de inbreng van burgers zichtbaar meenemen, zodat burgers ervaren dat ze serieus genomen worden. "Rollen en verantwoordelijkheden van partijen Bij concrete projecten zijn overheden en initiatiefnemer in gelijke mate verantwoordelijk voor het omgevingsmanagement, waarbij de rol van de initiatiefnemer steeds belangrijker wordt naarmate het project vordert en het bevoegd gezag toeziet op de wijze waarop de omgeving wordt betrokken." Hoe werkt deze gelijke mate van verantwoordelijkheid in de praktijk? Welk deel van de verantwoordelijkheden valt onder de overheden en welk deel is de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer? Op welke wijze ziet het bevoegd gezag toe op het betrekken van alle stakeholders en wie rapporteert hierover? Hoe wordt geborgd dat de inhoud van de rapportages en resultaten volledig, authentiek en integer zijn? Wat ontbreekt is dat de overheden/bevoegde gezagen en initiatiefnemers de verantwoordelijkheid hebben om de door hen ontvangen, zorgen, alternatieven en randvoorwaarden daadwerkelijk tot zich te nemen en moeten verplicht worden hierover in gezamenlijk overleg zodanige afspraken te maken dat er daadwerkelijk sprake is van draagvlak (bijvoorbeeld 75 tot 80% van de direct belanghebbende omwonenden). Het realiseren van draagvlak is een RESULTAATVERPLICHTING. Regel moet zijn dat als er onvoldoende draagvlak wordt bereikt dat het project niet kan worden uitgevoerd. "Voor de uitvoering van de Structuurvisie Ondergrond is goede informatie en kennis over de fysieke opbouw en kwaliteit van ondergrond van groot belang. Het Rijk zal in overleg met betrokken partijen de Basisregistratie Ondergrond (BRO) via een stapsgewijze aanpak ontwikkelen waarbij in 2017 wordt gestart met een eerste tranche van vijf registratieobjecten. De totale realisatie van de BRO zal naar verwachting vijf tot zeven jaar duren." Deze actie onderstreept dat er tot op dit moment geen integraal beeld bestaat over de fysieke opbouw en kwaliteit van de ondergrond. Gecombineerd met de afwezigheid van een uniforme, gevalideerde en integrale methode van risico-inschatting is iedere ingreep in de ondergrond in feite een slag in de ruimte. Dit pleit op zijn minst voor een moratorium van olie- en gaswinning totdat BRO en de genoemde methodes zijn gerealiseerd. Voordeel is dat betrokken partijen dan zelf belang krijgen bij het snel beschikbaar stellen van de informatie. "Het Programma Bodem en Ondergrond Winning van oppervlaktedelfstoffen Het Rijk bepaalt op basis van een jaarlijkse rapportage over de ontwikkelingen, in overleg met de provincies en de marktpartijen, of en op welke wijze een interventie van het Rijk nodig is." Marktpartijen hebben hier een voorkeurspositie. Zeker in het licht van de ontbrekende focus op bescherming en toenemende participatie zullen maatschappelijke organisaties en burgers en de omgevingsvisies van gemeenten ook moeten worden betrokken bij de evaluatie. "Bodemdaling Hoewel bodemdaling in Nederland diverse oorzaken en uitingsvormen kan hebben, wordt het voornamelijk veroorzaakt door oxidatie (afbraak) van veen en zetting van de slappe veen- en kleilagen door ontwatering en belasting. In aanvulling hierop kan bodemdaling ontstaan als gevolg van de winning van delfstoffen – in het bijzonder gas en zout – en grondwateronttrekkingen voor de openbare drinkwatervoorziening en industriële doeleinden. Om nadelige gevolgen van bodemdaling zo veel mogelijk te voorkomen is een integrale analyse nodig van de cumulatie van de verschillende oorzaken van bodemdaling aan de hand waarvan gebiedspartners tot een samenhangende aanpak kunnen komen waarin het bodem- en watersysteem centraal staat." Dit betekent dat zonder deze integrale analyse van de cumulatie van de verschillende oorzaken winning van gas niet zou mogen worden toegestaan. "Visie en afwegingssystematiek Binnen het Programma Bodem en Ondergrond hebben de samenwerkende partijen een visie gevormd op duurzaam, veilig en efficiënt gebruik van de ondergrond. Deze visie is de 'bril' waarmee naar het gebruik van de ondergrond wordt gekeken. De visie bevat algemene uitgangspunten voor beleid, die worden toegepast bij het uitwerken van de diverse beleidsopgaven. Het Rijk heeft deze visie opgenomen in hoofdstuk 3 van de Structuurvisie Ondergrond." De bril waarmee deze visie tot stand is gekomen is dat 'de centrale regiefunctie die het Ministerie heeft, opnieuw wordt verstevigd, waardoor in de praktijk de vergunningverleningstrajecten zo efficiënt mogelijk worden uitgevoerd'. Hierdoor zijn benutten en beschermen onvoldoende met elkaar in balans. Dit betekent dat er een andere bril nodig is. Een bril die maakt dat er sprake is van zuivere en integere afweging in de letterlijke zin van het woord dat er structureel getoetst wordt op 'heel houden of heel maken'. "Kennis en informatievoorziening In Nederland is de kennis over het bodem- en watersysteem al ver ontwikkeld maar erg versnipperd aanwezig en niet altijd makkelijk toegankelijk. Een belangrijke opgave is dan ook om de aanwezige informatie en kennis te bundelen en vrij beschikbaar te stellen voor iedereen. De Basisregistratie Ondergrond (BRO) zal daarbij de basis vormen." Beschikbaarheid van deze informatie zou een voorwaarde vooraf moeten zijn. De vertrouwelijkheidsperiode van vijf respectievelijk tien jaar in de Mijnbouwwet moet worden afgeschaft. "Afstemming met andere beleidsterreinen Energieakkoord, Energierapport 2016, Energiedialoog en Energieagenda" In het kader van de energiedialoog zijn wij geïnterviewd door mijnenergie2015, een initiatief van ministerie EZ. Ondanks de sterke relatie met deze structuurvisie, is vrijwel niets te vinden van de gedeelde visies en tips die op deze site zijn gedaan. Sterker nog, de website is volledig uit de lucht gehaald (zonder kennisgeving aan degenen die een bijdrage leverden) en informatie is niet meer toegankelijk. "Begrippenkader duurzaam Het begrip duurzaamheid wordt veelal omschreven aan de hand van de drie P's: People (mensen), Profit (winst), Planet (aarde). Naast het feit dat we geld willen verdienen en van de welvaart willen genieten is het ook onze taak om

	goed voor de mensen en het milieu te zorgen." In deze definitie ontbreekt vermelding van toekomstige generaties (conform Brundtland), het volhoudbaar zijn en de harmonie met de (leef)omgeving. "Op pag 24 van de nota van antwoord staat: De data en informatie worden niet direct publiek beschikbaar, omdat de Mijnbouwwet een confidentialiteitsperiode van 5 jaar kent." Dit betekent dat de info over bijvoorbeeld Papekop vrijgegeven had moeten worden, maar zo is ons gebleken, zelfs via een WOB procedure wordt veel informatie weggelaten ondanks dat de confidentialiteitsperiode ruimschoots is verstreken. Deze confidentialiteitsperiode belemmert een gedegen advies door de lagere overheden en belemmert bezwaren op inhoudelijke en meer technische gronden met behulp van onafhankelijke experts en moet daarom worden afgeschaft. "Op Pag 63 van de nota van antwoord staat: een onafhankelijk kennisfonds biedt geen extra garanties (voor onafhankelijke beoordeling van feitelijke en daarmee 'onafhankelijke' kennis en informatie) en heeft geen meerwaarde terwijl wel separaat moet worden aangegeven wat het advies is." Een fonds is dus juist wel nodig voor onafhankelijke interpretatie van de feiten en het beoordelen van de juistheid en volledigheid van die informatie/feiten.	
2	Het moet eenvoudig mogelijk zijn om deze Strong wat 'slapper' te maken, dus indien meerderheden dit wensen of als er 'andere inzichten' komen, zónder dat er dan bedrijven gaan 'claimen', dat 'hun belangen worden geschaad of hun rechten ingeperkt'.	9/10/2018 8:25 PM
3	Het is mij nog onduidelijk of de bescherming alleen de huidige of de toekomstige drinkwatervoorraden betreft.	9/10/2018 12:53 PM
4	De kennis over de gevaarlijke en onveilige situatie door de schadelijke effecten van gestapelde (zout en gas-winning en opslag) mijnbouw is zeer beperkt	9/5/2018 11:44 AM
5	Dat magnesium zout winning van nationaal belang moet worden gesteld	9/4/2018 10:48 AM

Q12 Wat is uw antwoord op de volgende stelling: Mijn zienswijze is adequaat behandeld in de Nota van Antwoord (juni 2018).

Answered: 11 Skipped: 4

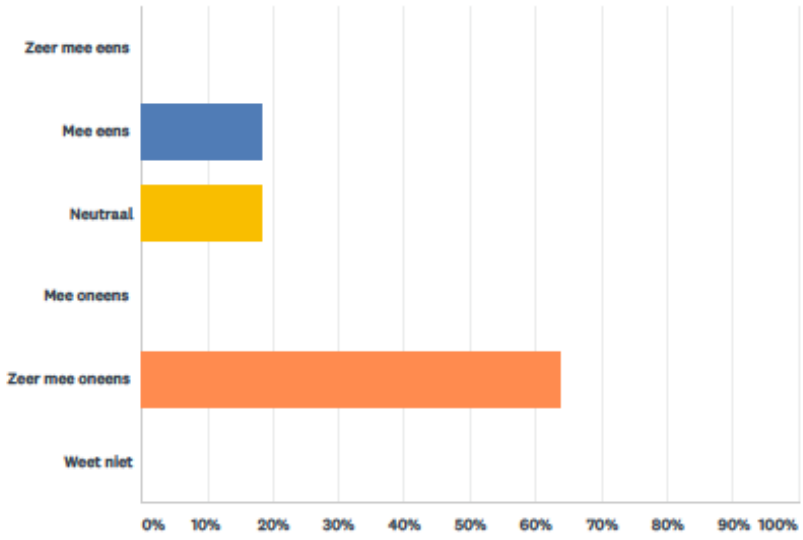

ANSWER CHOICES	RESPONSES	
Zeer mee eens	0.00%	0
Mee eens	18.18%	2
Neutraal	18.18%	2
Mee oneens	0.00%	0
Zeer mee oneens	63.64%	7
Weet niet	0.00%	0
TOTAL		11

#	TOELICHTING	DATE
1	Wij hebben veel, in onze ogen belangrijke en voor de samenleving relevante punten beschreven, oplossingen aangedragen en zelfs aantoonbare fouten / inconsistenties met de Mijnbouwwet aangegeven. Als hier niets mee gedaan wordt, geen beroep of bezwaar mogelijk is en de volksvertegenwoordigers een definitieve versie voorgeschoteld krijgen zonder inzicht in de oorspronkelijke feedback vanuit de samenleving, dan is er sprake van een falend democratisch proces dat zich richt op de vorm in plaats van de inhoud en de facto niet verifieerbaar is. Dit kan en moet beter. Wij hopen dat er via de commissie I&W alsnog iets met onze input zal worden gedaan.	9/14/2018 5:33 PM
2	Mijn zienswijze was er vooral op gericht dat tegenwoordig de economie, en daarmee de winst die men voor ogen heeft, de allergrootste drijfveer vormen. De schade die dit soort activiteiten teweeg brengen is van ondergeschikt belang. De schade aan milieu en leefkwaliteit zijn onherstelbaar in dit geval. Je denkt dat je eraan verdient maar je verliest veel meer. Zelfs als je alle schade afwentelt op de burgers. We hebben de aarde in bruikleen. Het is onze verantwoordelijkheid om die liefst beter achter te laten voor onze kinderen. Dit soort activiteiten putten de aarde uit. Beschadigen het milieu en het water. (Op zijn minst door de enorme hoeveelheid water die tijdens het proces vervuild zal worden. Dat is al enorm veel zelfs als er niks mis gaat) En waar gaan we met al dat afvalwater heen?????	9/12/2018 3:55 PM

Inventarisatie resultaat behandeling zienswijzen Structuurvisie Ondergrond (STRONG)

3	Mijn zienswijze is 'voor kennisgeving' aangenomen en verder heeft men uitputtend gepoogd deze Strong uit te leggen om het acceptabel te laten lijken (hetgeen bij mij niet gelukt is) en verder is gepoogd - het zoveel mogelijk (!) - mogelijk maken van alle vormen van mijnbouw 'recht te praten' als zijnde 'nuttig, nodig en wenselijk'. Waarvan in de toekomst de nadelige gevolgen voldoende zullen gaan blijken. Helaas. Men leert niet van de geschiedenis en het gaat grote impact geven op omgevingen. Waar mensen vaak niet op zitten te wachten (bedrijven wel, die hebben andere 'waarden'...) :-(.	9/10/2018 8:38 PM
4	Effecten van schuin boren niet meegenomen bij beoordelen van vergunning	9/10/2018 12:54 PM
5	Methaan lekkages nemen toe bij alle gasinrichtingen zoals bij winning,transitie en opslag en daarom is mijnbouw 20x schadelijker voor het klimaat als de Co2 uitstoot	9/5/2018 11:54 AM
6	Een toelichting is te lezen op: http://han-snijders.nl/het-lagenverhaal/	9/4/2018 7:29 PM
7	Eén zienswijze niet behandeld en de andere gebagatelliseerd.	9/2/2018 1:48 PM
8	toelichting/antwoord was te algemeen om nou een duidelijk beeld te krijgen van A) of er iets mee is gedaan en B) waarom wel/niet	8/30/2018 10:36 AM

25 / 25